

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**О.Л. Христов, Ю.В. Христова,
О.О. Літун**

**ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСІБ,
ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННІ ЗАВОЛОДІННЯ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ**

Навчальний посібник

Дніпро
2017

УДК 343.98 : 343.74
О-75

*Ухвалено до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ 18.11.2016, протокол № 4*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **І.Ф. Хараберюш** – професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету;

доктор юридичних наук, доцент **І.В. Пиріг** – завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

О-75 Особливості встановлення осіб, які вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами: навч. посібник / [О.Л. Христов, Ю.В. Христова, О.О. Літун]. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 80 с.

У навчальному посібнику з урахуванням сучасного стану розвитку криміналістичної науки та практики розслідування кримінальних проваджень щодо незаконних заволодінь транспортними засобами розглянуто поняття та елементи структури криміналістичної характеристики, особливості тактичного забезпечення розслідування для встановлення осіб, які вчинили незаконні заволодіння транспортними засобами.

Теоретичні положення ілюструються фактичними статистичними даними Міністерства внутрішніх справ та Генеральної прокуратури України, узагальненнями оперативної та слідчої практики, результатами опитування працівників слідчих підрозділів.

Для науковців, викладачів, курсантів та слухачів вищих юридичних навчальних закладів, ад'юнктів та аспірантів, працівників поліції, прокуратури, Служби безпеки України та адвокатури, усіх тих, хто виявляє інтерес до юридичної науки.

УДК 343.98 : 343.74

© Автори, 2017
© ДДУВС, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ	6
1.1. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконних заволодіннь транспортними засобами	6
1.2. Предмет посягання та обстановка вчинення незаконних заволодіннь транспортними засобами	7
1.3. Способи вчинення незаконних заволодіннь транспортними засобами та слідова картина	11
1.4. Характеристика особи злочинця та потерпілого	11
Питання для самоконтролю	20
Розділ 2. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПОЧАТКОВИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	21
2.1. Тактика огляду місця події	21
2.2. Організаційно-тактичні особливості допиту	31
Питання та завдання для самоконтролю	38
Розділ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПОДАЛЬШИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	40
3.1. Організаційно-тактичні особливості обшуку	40
3.2. Тактика пред'явлення для впізнання	42
3.3. Організаційно-тактичні особливості слідчого експерименту у формі перевірки показань на місці	46
Питання та завдання для самоконтролю	52
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	53
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами (далі – ТЗ) завжди була пріоритетним напрямком діяльності держави в цілому та її правоохоронних органів зокрема. Сьогодні ж, у зв'язку з надзвичайною суспільно-політичною ситуацією, що склалася в країні, загостренням криміногенної обстановки і системними провокаціями з боку іноземних громадян на південному сході України¹, а також в умовах збройних конфліктів цей напрямок діяльності набуває особливого значення, кризові процеси в державі створюють підґрунтя до формування злочинних груп, що вчинюють незаконні заволодіння ТЗ, в результаті чого все частіше злочинні дії осіб набувають ознак організованого характеру.

Про необхідність підвищення ефективності роботи правоохоронних органів у цьому напрямку можуть свідчити офіційні показники стану протидії незаконним заволодінням ТЗ в цілому. Так, якщо у період з 2005 по 2012 рр. кількість вчинення незаконних заволодінь ТЗ коливалася від 4,2 до 8 тис. (причому статистичні показники динаміки їх вчинення після 2008 року не перевищували 6 тис., зокрема: у 2005 р. було зареєстровано 8207 незаконних заволодінь ТЗ, у 2006 р. – 7081, у 2007 р. – 6806, у 2008 р. – 5793, у 2009 р. – 5184, у 2010 р. – 4278, у 2011 р. – 4682, у 2012 р. (станом на 20 листопада) – 5184²), то у 2013 р. кількість зареєстрованих незаконних заволодінь ТЗ перевищила 6 тис. і становила 6794 кримінальних правопорушень, а у 2014 р. стрімко зросла до 12644. Виявлена тенденція суттєвого збільшення (майже в два рази) кількості фактів вчинення незаконних заволодінь ТЗ зберігається і сьогодні. Зокрема, у 2015 р. цей показник становив 11463 кримінальних правопорушень, а у період з січня по вересень 2016 р. зареєстровано вже понад 9 тис. незаконних заволодінь ТЗ³.

Складне суспільно-політичне становище країни, яке супроводжується правовими та організаційно-функціональними змінами у діяльно-

¹ Про негайне роззброєння незаконних збройних формувань в Україні: Постанова ВРУ від 01.04.2014 № 1174-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1174-18>.

² Стан та структура злочинності в Україні 2005 – 20.11.2012 / Офіційний сайт МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/788953>.

³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-вересень 2016 року // Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820.

сті правоохоронних органів, створило основу для формування організованих груп, які вчинюють незаконні заволодіння ТЗ. Останні, у свою чергу, застосовують найбільш сучасні засоби науково-технічних досягнень людства для вчинення зазначених злочинів, а під час підготовки до вчинення незаконних заволодінь ТЗ встановлюють та використовують корумповані зв'язки для отримання інформації про оперативні можливості правоохоронних органів (перекриття території обслуговування силами і засобами ОВС – патрулями, камерами спостереження, системою відеофіксації транспортних засобів з розпізнаванням номерних знаків «Відеоконтроль – Рубіж» тощо).

Все зазначене обумовлює необхідність підвищення професійного рівня працівників правоохоронних органів у протидії незаконним заволодінням ТЗ, необхідною умовою чого є розроблення сучасних методів та заходів їх діяльності на основі вивчення вітчизняної судово-слідчої практики, узагальнення досвіду роботи у цій сфері та стану розвитку криміналістичної науки.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

1.1. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами

Криміналістична характеристика незаконних заволодінь ТЗ є важливою структурною частиною методики їх розслідування.

Під криміналістичною характеристикою незаконних заволодінь транспортними засобами слід розуміти систему відомостей про криміналістично вагомі ознаки цього різновиду кримінальних правопорушень, яка сприяє побудові слідчих версій та вирішенню низки завдань досудового розслідування.

Виходячи з того, що криміналістичний аспект характеристики злочинів підпорядкований завданню доказування у кримінальному провадженні, структура криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами має будуватися на підставі системи обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), а також елементів складу злочину, передбачених ст. 289 КК України.

Аналіз результатів оперативно-слідчої діяльності ОВС та сучасних наукових розробок дав змогу визначити, що елементами криміналістичної характеристики незаконних заволодінь ТЗ є:

- предмет злочинного посягання;
- обстановка вчинення злочину;
- способи підготовки, вчинення й приховання злочину;
- слідова картина;
- особа злочинця;
- особа потерпілого.

Розглянемо зазначені елементи структури криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами з урахуванням сучасної наукової думки та нагальних потреб правоохоронної практики.

1.2. Предмет посягання та обстановка вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами

З метою забезпечення однакового і правильного застосування законодавства у справах про незаконні заволодіння ТЗ Пленум Верховного Суду України у Постанові від 23.12.2005 № 14 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду № 18 від 19.12.2008) «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» роз'яснив, що при розгляді кримінальних проваджень зазначених категорій суди мають враховувати положення правових норм, в яких визначено поняття «транспортні засоби», зокрема примітки до ст. 286 КК, п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306⁴.

Так, згідно з приміткою до ст. 286 КК України під транспортними засобами, що є предметом злочину, слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби⁵.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що в Україні предметом розглядуваних злочинів залежно від типу ТЗ стають:

1) автомобілі – 65,7 %, з них легкові – 53,9 %, вантажні (великогабаритні) – 11,6 %;

2) мототранспортні засоби (мотоцикли, моторолери та інші механічні ТЗ, відповідальність за незаконне заволодіння якими настає за ст. 289 КК України) – 27,9 %;

3) тролейбуси, трамваї, трактори та інші самохідні машини – 6,4 %.

ТЗ вітчизняного виробництва заволодівають у 57 % випадків, закордонного – у 43 %.

Залежно від форм власності предметом розглядуваних злочинів стають такі ТЗ:

- особистий транспорт громадян – 84 %;
- транспорт підприємств, установ та організацій приватної форми

⁴ Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду № 18 від 19.12.2008). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05>.

⁵ Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua:80-0/pls/zweb/webprok4_1?id=&pf3511=15041.

власності – 12 %;

– державний транспорт – 4 %.

Найчастіше предметом незаконного заволодіння ТЗ стають автомобілі таких марок: «Daewoo», «Toyota», «Volkswagen», «BMW», «Audi», «Skoda», «Lexus», «Mercedes» «ВАЗ».

Окрім того, можна констатувати значний інтерес злочинців до транспортних засобів білого, чорного і сірого (металік, графіт) кольорів, що, у свою чергу, відповідає так званим «модним тенденціям» автолюбителів.

Наступним елементом криміналістичної характеристики незаконного заволодіння ТЗ є обстановка вчинення злочину, до якої, насамперед, слід віднести місце та час вчинення злочину.

На підставі узагальнення результатів вивчення відповідних кримінальних проваджень можна констатувати, що місця вчинення незаконних заволодінь ТЗ можна класифікувати відповідно до:

– наявності охорони ТЗ (охоронювані та неохоронювані);

– типу території, на якій здійснено заволодіння ТЗ (територія підприємства, установи, організації; прибудинкова територія; автомобільні шляхи; поблизу торговельних або розважальних закладів тощо).

Найчастіше місцем учинення незаконних заволодінь ТЗ є вулиця, двір, автостоянка, яка не охороняється, житлові масиви⁶. Нерідко злочинці вчинюють посягання на ТЗ, що стоять окремо, на неосвітлених, малолюдних вулицях чи дворах.

Окрім того, поширеними є випадки вчинення незаконних заволодінь ТЗ у віддалених районах населеного пункту. При цьому водій (власник або користувач) ТЗ прибуває на автомобілі в певні місця разом зі злочинцями, які під тим чи іншим приводом потрапляють в автомобіль з дозволу водія (власника або користувача), а потім, під час руху чи зупинки ТЗ, висловлюють намір щодо заволодіння останнім і примушують власника залишити ТЗ або застосовують насильство до водія (власника) і виштовхують останнього з ТЗ. Питома вага вчинених таким способом незаконних заволодінь ТЗ складає близько 10 %⁷.

Характеризуючи загальні обставини вчинення незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, зазначимо, що за часом доби вони найчастіше мають місце у вечірні та нічні години (до 70 %), тобто з 22

⁶ Лютий В.В. Окремі аспекти встановлення осіб, які вчиняють незаконні заволодіння автотранспортом: метод. реком. / кол. авт.: М.М. Єфімов, В.М. Ковбаса, Я.М. Ковч., В.В. Лютий, М.А. Очеретяний, О.Л. Христов. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 12.

⁷ Там само. – С. 12-13.

до 6 години.

Для незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, характерним є сезонний час їх вчинення. Вивчення кримінальних проваджень показало, що у 13,6 % випадків незаконні заволодіння ТЗ, поєднані з насильством, вчинюються навесні, у 50,6 % випадків – влітку, у 23,5 % випадків – восени, у 12,3 % випадків – взимку.

Місцем вчинення цих злочинів є вулиця, двір, автостоянка, яка не охороняється, житлові масиви⁸.

Нерідко злочинці вчинюють посягання на ТЗ, що стоять окремо, на темних малолюдних вулицях чи дворах. Пояснюється це насамперед тим, що в місцях концентрації ТЗ у нічний час, особливо освітлених електрикою, більш ймовірною є візуальна охорона, організована власниками ТЗ, і правопорушники про це знають.

Узагальнення оперативно-слідчої практики дозволяє дійти висновку, що кількість ТЗ, якими незаконно заволодівають ОЗГ, у великих населених пунктах і селах суттєво різниться. Зокрема, за даними узагальнення кримінальних проваджень, у містах цей показник сягає 88 % від загальної кількості, у сільській місцевості – 12 %. Причини таких розбіжностей можна пояснити більшою кількістю та якістю ТЗ у місті, порівняно з сільською.

Результати проведеного дослідження свідчать, що слідчі та оперативні працівники основну увагу приділяють обстановці вчинення злочину, оскільки її просторово-часова межа локалізується часом і місцем – від моменту вчинення злочину до прибуття на місце події та проведення слідчого огляду, а пізнається вона, в основному, за матеріально зафіксованими слідами-наслідками події, що відбулася.

У той же час дослідженню обстановки, що передувала вчиненню незаконного заволодіння ТЗ, як правило, приділяється недостатньо уваги. Проте елементи обстановки вчинення злочину залишають різного роду сліди, за якими можна отримати такі дані: обставини, які безпосередньо передували учиненню злочину та супроводжували його; відомості про здійснення певних спільних підготовчих заходів до учинення злочину; обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню чи приховуванню злочину, тощо⁹.

Отже, аналізуючи обстановку незаконного заволодіння ТЗ, можна дійти висновку, що вона формується у місці заволодіння, продовжується

⁸ Христов О.Л. Оперативно-розшукова характеристика незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством // Право і суспільство. 2008. № 6. С. 108.

⁹ Криміналістика: учеб. / отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 1999. С. 18-19.

ся, доки ТЗ рухається (маршрут руху) та закінчується у місці його залишення (приховування) злочинцем. У кожному з перелічених місць можуть залишатись сліди предмета посягання, членів злочинних угруповань, використовуваних знарядь, приладів тощо. Їх виявлення та огляд дає можливість слідчому визначити вірогідний маршрут руху, мотив вибору конкретного місця для переховування злочину та інше. Перелічені обставини в сукупності з відомостями про предмет злочинного посягання можуть мати визначальне значення для розуміння способу вчинення незаконного заволодіння ТЗ та особи злочинця.

До елементів обстановки необхідно віднести місця заволодіння та залишення ТЗ. Так, за даними вивчених кримінальних проваджень місцем вчинення незаконних заволодінь ТЗ стали:

- 1) вулиця (проїзна частина);
- 2) станція технічного обслуговування;
- 3) двори будинків;
- 4) стихійні автостоянки (тимчасові стоянки біля магазинів, офісів підприємств);
- 5) приватні гаражі;
- 6) гаражі кооперативів.

Виходячи з вищевикладеного, обстановка незаконних заволодінь ТЗ являє собою збірне поняття, яке включає:

- 1) час вчинення злочину;
- 2) місце заволодіння (стоянки) транспортного засобу;
- 3) місце залишення транспортного засобу;
- 4) погодні умови при злочинному посяганні.

Так, за даними аналізу кримінальних проваджень, переважна більшість ТЗ зникає вночі – з 22 до 6 години.

Чітке розуміння предмета злочинного посягання й обстановки учинення заволодіння ТЗ дозволяє слідчому (працівникам оперативних підрозділів) визначитися зі слідовою картиною злочину, способами його учинення та встановити особу злочинця. Отже, при описі обстановки злочину (заволодіння ТЗ) доцільно звернути увагу на час учинення злочину, місце стоянки ТЗ та місце його залишення (розукомплектування) злочинцями.

1.3. Способи вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами та слідова картина

Спосіб вчинення незаконного заволодіння ТЗ як елемент криміналістичної характеристики даної категорії злочинів – це система дій з підготовки, вчинення та приховування злочину, яка зумовлена умовами зо-

внішнього середовища, об'єктом злочинного посягання та психофізичними властивостями особи.

Крім того, спосіб вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами є однією з обставин предмета доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Його встановлення дозволить слідчому вирішити низку завдань, що мають значення для розслідування, зокрема:

- 1) визначити слідову картину злочину;
- 2) встановити особу злочинця або скласти психологічний портрет ймовірного злочинця та вжити заходів щодо його швидкого затримання;
- 3) висунути правильні оперативно-розшукові та слідчі версії;
- 4) вчасно провести необхідні слідчі (розшукові) дії;
- 5) прийняти обґрунтоване рішення про вибір подальшого напрямку розслідування;
- 6) встановити негативні обставини злочину тощо.

Вказані обставини безперечно спрямовані на забезпечення всебічності й повноти досудового розслідування.

Для цієї категорії злочинів характерними є такі способи підготовки до вчинення:

- вибір місця та способу вчинення злочину;
- підготовка місця для переховування;
- вибір предмета посягання; розробка плану вчинення злочину;
- підбір учасників групи та розподіл ролей;
- спостереження за об'єктом посягання;
- придбання чи виготовлення знарядь вчинення злочину;
- попередня домовленість із конкретними особами про продаж їм ТЗ.

У ході підготовки до заволодіння великовантажними автомобілями злочинці можуть підбирати ТЗ з метою перевантажування в них викрадених речей, вантажу тощо.

Під час організації слідчих (розшукових) дій щодо протидії таким злочинам необхідно враховувати місця їх укриття. До них відносяться: особистий або орендований гараж; «глухі» місця, куди доступ сторонніх осіб є обмеженим (автостоянки, закриті території різних організацій й установ, занедбані підприємства, окремі ділянки окружних доріг тощо); двори приватних будинків; лісові масиви. Крім того, злочинці можуть переміщати ТЗ у сусідній район, область до задалегідь вибраного місця «відстою» або майже відразу після вчинення злочину збувати перекупникам. Для зберігання ТЗ злочинці використовують, як правило, території, що розташовані на невеликій відстані від місця заволодіння ТЗ (у більшості випадків – у тому самому районі, де було вчинено злочин).

Слід звернути увагу, що злочинці, готуючись до укриття автомобіля, іноді намагаються заволодіти справжніми документами, на основі яких у подальшому підробляють довіреність на право користування. Підшукавши покупця, довіреність змінюють на його ім'я, формуючи уяву в останнього про можливість власноруч у подальшому перереєструвати ТЗ. Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що останнім часом злочинці під час підготовки до вчинення злочину не займаються завчасною підробкою довіреностей на право керування ТЗ. Причиною зазначеного є нещодавні зміни в законодавстві стосовно обов'язкового переліку документів, які повинен мати при собі водій механічного ТЗ. Сьогодні із зазначеного переліку виключено довіреність на право керування (користування). Остання обставина сприяє поліпшенню умов вчинення незаконного заволодіння ТЗ та його подальшого транспортування до місць «відстою».

Щоб отримати документи легальним шляхом, злочинці купують зношений або пошкоджений у дорожньо-транспортній пригоді (далі – ДТП) автомобіль, який стоїть на обліку (у деяких випадках перереєструють ТЗ на одного із співучасників злочину). Після цього на викраденому автомобілі аналогічної моделі перебивають номери відповідно до документів, придбаних законним шляхом. Інколи здійснюється заміна частини кузова з номером на інший, який попередньо вирізали з автомобіля, що потрапив у ДТП. Після цього злочинці здійснюють обробку й фарбування місць зварювання (монтажу) деталей автомобіля. У подальшому встановити факт внесення зазначених змін без спеціального дослідження практично неможливо.

Залишаються актуальними випадки вчинення незаконного заволодіння ТЗ із подальшим їх розукомплектуванням та продажем на запчастини. Головну роль у цьому відіграють так звані «шроти» (авторозборки), СТО, авторинки та автомайстерні. Функціонування подібних «шротів» та СТО породили ринок покупки-продажу документів на автомобілі, а також можливість їх використання під час легалізації викраденого автотранспорту. Назріла нагальна необхідність в опрацюванні питання щодо ліцензування підприємницької діяльності, пов'язаної з функціонуванням пунктів розукомплектування автомобілів¹⁰.

Однією із особливостей незаконних заволодінь ТЗ є те, що вчинення цих злочинів може відбуватись з метою подальшого оплатного повернення власникові майна-автомобіля (злочинці вимагають, як правило, від 20 до 30 % вартості автомобіля). Вимога до власника щодо передачі

¹⁰ Карабанов Д.О. Сучасні тенденції у протидії незаконному заволодінню транспортними засобами. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=565.

грошей з одночасною погрозою пошкодження чи знищення викраденого автомобіля містить ознаки вимагання, тобто злочину, відповідальність за який передбачено ст. 189 КК України.

Законодавчий підхід до формування уявлення про спосіб вчинення незаконного заволодіння ТЗ переважно базується на критерії тяжкості злочину, а саме застосування насильницьких дій чи відсутності останніх.

У зв'язку з цим способи незаконного заволодіння автотранспортними засобами розподіляються на три групи: таємні, відкриті, інсценування незаконного заволодіння застрахованим автотранспортним засобом.

Таємні. За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень за ознаками ст. 289 КК України у переважній більшості випадків мали місце саме таємні дії злочинців. Доступ до предмета посягання визначається обстановкою вчинення злочину – часом, місцем стоянки та умовами зберігання. Більшість з таємно викрадених ТЗ на момент посягання знаходились без нагляду на вулиці чи у дворах будинків. Неповнолітні особи, які бажають вчинити незаконне заволодіння, по можливості використовують даний спосіб, оскільки він пов'язаний з меншими труднощами у реалізації злочинного наміру. У цьому випадку їх не цікавить марка, модифікація та колір машини, головна особливість – відсутність охоронної системи та незахищеність автомобіля (як правило, автомобілі, виготовлені за часів СРСР). 76% посягань мали місце на вулицях, проїзній частині та у дворах будинків. У перелічених ситуаціях йдеться про стандартні умови охорони, які полягають у наявності на транспортному засобі замків, звукової сигналізації чи протиугінних засобів.

Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що у більшості випадків проникнення в гараж здійснювалось неповнолітніми шляхом вільного доступу (ненадійно закриті двері, що були перев'язані проволокою, мотузкою або взагалі незачинені), зриву замку або відгинання нижнього кута дверей гаражу, вибиття отвору в задній стінці або пролому стелі; рідше – шляхом підбору ключа від гаражу або перепилюванням дужки замку.

Незаконне заволодіння, поєднане з проникненням в гараж шляхом відгинання нижнього кута дверей або вибиття отвору в задній стінці, здійснювалось неповнолітніми у віці від 14 до 16 років, що зумовлено їх здатністю до проникнення через невеликі отвори.

Способи, котрі використовуються підлітками, кардинально відрізняються від тих, що застосовуються дорослими.

Проникненню в металеві гаражі сприяють значні конструктивні недоліки воріт та замків. Якщо гараж побудований з цегли, злочинці нерідко розбирають частину стіни, вчиняють підкоп, розбиття стелі.

Різноманітні способи проникнення у гараж або інше сховище демонструють організовані злочинні групи. Вони використовують: перепилування петель та дужок замків; підбір ключів до замку гаража та використання відмичок; підкоп гаражу; зрив замка за допомогою лому, металевих труб, пневмозасобами чи іншими підручними засобами; зрив замка чи дверей за допомогою транспортного засобу; відгинання чи вирізання газозваркою частини металу; злам стіни чи перекриття гаражу.

Способи проникнення в салон транспортного засобу при таємному заволодінні різняться. Так, проведене нами вивчення кримінальних проваджень дозволило виділити такі: злам чи віджим дверей автомобіля; розбиття скла; віджим скла; підбір ключа; проникнення у відкритий автомобіль; підбір сигналу протиугінної системи; проникнення через багажник та ін.

Характеризуючи отримані дані, необхідно звернути увагу, що неповнолітні найчастіше проникають у салон шляхом вільного доступу – коли двері або вікна автомобіля відчинені. Коли ж автомашина зачинена, вони стикаються з серйозними перепонами, шляхами подолання яких найчастіше стають розбиття скла та злам дверей, що не потребує особливої кваліфікації, рідше – підбір ключа. Використання сторонніх предметів або підбір ключів стає можливим внаслідок незаконного заволодіння автомобілями вітчизняного виробництва, виготовлених за часів СРСР, що не становить великої складності в силу конструктивних особливостей їх замків.

Відкриті. Відповідальність за незаконне заволодіння ТЗ, поєднане з насильством, яке не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, передбачається ч. 2 ст. 289 КК України; за заволодіння ТЗ, поєднане з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства – ч. 3 ст. 289 КК України.

Під насильством у ч. 2 ст. 289 КК України розуміється¹¹:

– фізичне насильство – обмеження волі (зв'язування, замкнення в певному приміщенні й ін.), нанесення ударів, побоїв, заподіяння легкого тілесного ушкодження, яке не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності;

– психічне насильство – реальна погроза застосуванням зазначеного фізичного насильства. Погроза може бути усною, письмовою, вираженою в конклюдентних діях тощо¹².

¹¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-ге вид., перероб. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юрид. думка, 2007. С. 791.

¹² Там само. С. 473.

Під насильством у ч. 3 ст. 289 КК України розуміється¹³:

– фізичне насильство – легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності; середньої тяжкості та тяжкі тілесні ушкодження; замах на вбивство, вбивство;

– психічне насильство, яке виражається в погрозі заподіяти вказане фізичне насильство, в тому числі і в погрозі вбивством¹⁴.

Керуючись підходом законодавця, одним із критеріїв класифікації способів вчинення незаконних заволодінь ТЗ можемо визнати наявність чи відсутність у діях злочинців насильницьких дій.

Матеріали вивчених нами кримінальних проваджень показали, що 14,2 % злочинів від загальної кількості незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, вчинюються із застосуванням насильства, небезпечного для життя або здоров'я потерпілого; 20 % – із погрозою застосування такого насильства. Незаконні заволодіння ТЗ, поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, складають 17,2 %; у свою чергу, 48,6 % становлять незаконні заволодіння ТЗ, поєднані з погрозою застосування такого насильства. Найбільш часто зустрічаються такі способи вчинення незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством:

– напад на водія (власника) шляхом висмикування (ривка) під час короткочасної зупинки у випадкових місцях (з метою дотримання правил дорожнього руху (червоне світло світлофора, перед знаками «дати дорогу», «проїзд без зупинки заборонено» та ін.); з метою відвідання місць торгівлі (магазин, аптека, кафе та інше) – 20,3 %;

– напад на водія (власника) ТЗ в населеному пункті поза автомобілем (під час відкриття дверей гаражу; під час виходу з ТЗ біля місця проживання та ін.) із подальшим заволодінням ТЗ – 19,1 %;

– напад із подальшим заволодінням ТЗ та захопленням водія (власника) в заручники й утримання його протягом певного часу, достатнього для зникнення з місця події та району (області) (де вживатимуть заходів для розкриття даного злочину), а також приховування або збуту ТЗ – 17,54 %;

– зупинка ТЗ у запланованому злочинцями місці під приводом підвезти із подальшим нападом на водія (власника) (як у місці зупинки, так і в заздалегідь спланованому місці, яке обрано злочинцями для засідки) – 15,4 %;

¹³ Там само. С. 792.

¹⁴ Там само. С. 475.

– застосування насильства (психічного чи фізичного) до водія (власника) ТЗ під час руху з подальшим визначенням місця зупинки та заволодіння ТЗ – 15,2 %;

– зупинка ТЗ під приводом підвезти з подальшим вбивством водія (власника) з метою заволодіння ТЗ – 7,2 %¹⁵.

Крім зазначених найбільш розповсюджених способів вчинення цих злочинів на практиці зустрічаються й інші, які не увійшли до їх переліку, оскільки є одиничними, зокрема:

– застосування насильства до боржника з метою вилучення ключів від ТЗ із подальшим його заволодінням;

– заволодіння великовантажним автомобілем із застосуванням насильства до водія (власника) з метою викрадення вантажу;

– зупинка злочинцями ТЗ під виглядом працівників ДАІ (під приводом надання допомоги) із подальшим його заволодінням шляхом застосування насильства до водія (власника);

– застосування насильства до водія (власника) на ґрунті раптово виниклих неприязних стосунків і заволодіння ТЗ з метою помсти або хуліганських мотивів тощо¹⁶.

При цьому злочинці під час вчинення цих злочинів здійснювали фізичний і психічний вплив на водія (власника) ТЗ із застосуванням:

– холодної зброї – 42,9 % випадків;

– вогнепальної зброї – 38,9 %;

– макету вогнепальної зброї – 5,2 %;

– без застосування зброї – 13 %.

До етапів способів приховування цих злочинів відносяться: зберігання, маскування слідів злочину та реалізація ТЗ, яким незаконно заволоділи. *Етап зберігання*: 1) в закритих сховищах (особистий або орендований гараж, занедбані підприємства, ферми, інші приміщення та закриті території різних організацій і установ) – 39,7 %; 2) у відкритих сховищах (біля під'їзду, де стоять інші автомобілі, лісові смуги, окремі ділянки кільцевих доріг) – 44,1 %. У 16,2% випадків приховання цього злочину відбувається без зберігання. *Етап маскування слідів злочину передбачає*: 1) розукомплектування ТЗ; 2) зміну ідентифікаційних номерів, деталей, вузлів та агрегатів, перефарбування кузова; 3) підроблення документів. *Етап реалізації*: 1) оплатне повернення власнику ав-

¹⁵ Христов О.Л. Способи вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 листопада 2013 р.). Одеса: ОДУВС, 2013. С. 207-208.

¹⁶ Там само. С. 208.

томобіля; 2) продаж ТЗ; 3) розукомплектування ТЗ з метою продажу на запасні частини.

Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики – поняття збірне, яке включає опис матеріальних та ідеальних відображень та умов, особливості місця, часу вчинення злочину та деякі інші ознаки, які інколи називають самостійними елементами криміналістичної характеристики.

Досліджуючи слідову картину незаконних заволодінь ТЗ, основним завданням можемо назвати визначення видів та характеру слідів, їх локалізацію, причини виникнення або відсутності, повторюваності та зумовленості способами їх підготовки, вчинення та приховування.

Механізм слідоутворення суттєво залежить від місця і способу вчинення викрадення ТЗ. Найбільш широкий комплекс трасологічних слідів утворюється при посяганні на ТЗ, що знаходяться у закритих гаражах, а саме: знарядь зламу на запираючих засобах гаража та автомобіля; рук, взуття, одягу, рукавичок, залишені предмети та речовини, мікрооб'єкти та запахові сліди. Найменше слідів, як правило, можна виявити при незаконному заволодінні ТЗ, припаркованого на асфальтованій ділянці у суху погоду.

Вивчення судово-слідчої практики дозволяє встановити таку локалізацію та носії слідів, утворених під час вчинення незаконних заволодінь ТЗ: 1) місце стоянки ТЗ; 2) ТЗ, що став предметом посягання; 3) випадкові очевидці; 4) потерпілий. При цьому зазначене в пунктах 1-2 є обов'язковим для кожного незаконного заволодіння ТЗ. Пункти 3 і 4 відсутні при таємному способі вчинення злочинного посягання й у різноманітних комбінаціях можуть бути присутніми при всіх інших формах його вчинення – відкритому, не поєднаному з насильством та погрозами; відкритому, поєднаному з насильством або погрозами його застосування; шляхом обману або зловживання довірою¹⁷.

При здійсненні погроз завдання фізичної шкоди потерпілому з метою заволодіння ТЗ головним носієм слідів про особу злочинця є потерпілий або випадкові очевидці події. Даний вид вчинення злочину залишає набагато менше слідів, оскільки безпосередній контакт між жертвою і правопорушником відсутній, а тому ідеальні сліди залишаються лише у пам'яті очевидців, а також на ТЗ. У зв'язку з цим типовими матеріальними слідами досліджуваного злочину є сліди-відображення пальців і долоні рук, що виявляються, як правило, на ручках дверей, панелі приладів, склі та інших місцях, залежно від способу проникнення до

¹⁷ Патрелюк Д.А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2014. С. 56-57.

салону ТЗ¹⁸.

Окрім місця стоянки, огляд також проводиться у місці виявлення ТЗ. На велику ефективність та цінність огляду виявленого ТЗ вказує, наприклад, В. Г. Баяхчев, аргументуючи свою позицію тим, що на частинах, деталях цього ТЗ залишаються сліди злочинця. Такий огляд слід проводити безпосередньо на місці залишення ТЗ, оскільки його переміщення до відділу поліції неминуче призводить до втрати наявних слідів. Окрім встановлення способу проникнення в ТЗ, його огляд дозволяє виявити сліди пальців рук злочинців, залишені ними особисті речі, засоби злочину¹⁹.

Під час огляду ТЗ слідчі виявляють і фіксують:

- а) сліди-відображення – у переважній більшості випадків, з них: сліди рук, зламу чи інструментів, шин колес автомобілів, ніг;
- б) сліди біологічного походження;
- в) залишені об'єкти;
- г) мікрооб'єкти.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень показало, що найбільш типовими місцями залишення слідів у ТЗ є: зовнішні і внутрішні ручки дверей, зовнішні поверхні ТЗ, кермо ТЗ, скло, сидіння, ділянка біля педалей, рукоятка КПП. Визначення типових місць пошуку і виявлення слідів у ТЗ дозволяє дійти висновку, що слідчі виявляють, як правило, сліди-відображення – відбитки пальців рук.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що знання особливостей механізму утворення слідів та імовірних місць їх знаходження має істотне значення для розуміння процесів підготовки, вчинення і приховування незаконних заволодінь ТЗ. Виявлення слідів не лише сприяє накопиченню доказової бази, а й здатне зорієнтувати слідчого у виборі напрямку розслідування злочину, використання можливостей оперативних підрозділів, необхідність використання певних тактичних прийомів, визначення черговості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

1.4. Характеристика особи злочинця та потерпілого

Сукупність відомостей щодо типових ознак суб'єкта злочину є одним з основних й обов'язкових елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Дані, які складають найбільш вірогідний пор-

¹⁸ Там само. С. 61-63.

¹⁹ Жулев В.И. Расследование дел об угонах и кражах автотранспорта: учебное пособие / В.И. Жулев, В.Г. Баяхчев. М.: НИИ МВД РФ, 1993. С. 34.

трет злочинця, у подальшому дозволяють слідчому звузити коло пошуку підозрюваних, здійснити висунення та перевірку оперативно-розшукових і слідчих версій, спрогнозувати тактику поведінки ймовірного злочинця, вирішити низку інших проблем досудового розслідування.

Вікова категорія осіб, які вчиняють незаконні заволодіння ТЗ, становить від 24 до 35 років (близько 48%). Результат вивчення способів учинення злочину, зберігання ТЗ, характеристики ТЗ дає змогу виділити *два типи злочинців: ситуативні й підготовлені*. Вік злочинців значною мірою визначає вибір способів заволодіння ТЗ. Здебільшого злочинці старшої вікової категорії, які вчиняють зазначені злочини, заздалегідь підготовлені, обізнані із сучасними технологіями протиугінних систем, мають необхідне технічне обладнання подолання системи захисту автомобіля, не зловживають спиртними напоями та наркотичними засобами, працюють у групі, дисципліновані. 15% злочинців посягання на ТЗ вчиняють одноособово, у групі з двох осіб – 41 %, у групі з трьох осіб – 37 %, у групі з чотирьох осіб і більше – 7 %. Водночас після 40 років злочинці вчиняють посягання здебільшого самостійно.

Аналіз характерних особливостей поведінки потенційних потерпілих дає змогу виділити таку типологію потерпілих:

- перший тип – надмірно самовпевнені власники ТЗ;
- другий тип – власники ТЗ з необережною або легковажною поведінкою, що сприяє вчиненню злочину;
- третій тип – власники ТЗ, які добровільно, внаслідок обману, передають ТЗ злочинцям.

Якщо заволодіння ТЗ відбувається у відкритий спосіб, то потерпілими найчастіше стають чоловіки – 62 % проти 38 % потерпілих-жінок. Нерідко для нападу обирається студентська молодь та особи похилого віку, які не здатні чинити активний опір.

Питання для самоконтролю:

1. Що слід розуміти під криміналістичною характеристикою незаконних заволодінь транспортними засобами?
2. Назвіть елементи криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами.
3. Що слід розуміти під транспортними засобами, що є предметом злочину, передбаченого ст. 286 КК України?
4. Автомобілі якого типу, кольору, марок, форми власності найчастіше стають предметом незаконного заволодіння?
5. Що найчастіше є місцем учинення незаконних заволодінь ТЗ?
6. Назвіть елементи обстановки вчинення незаконних заволодінь ТЗ.
7. Що слід розуміти під способом вчинення незаконного заволодіння ТЗ як елементу криміналістичної характеристики даної категорії злочинів?
8. Які завдання дозволить вирішити слідчому встановлення способу вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами?
9. Які способи підготовки до вчинення злочинів є характерними для незаконного заволодіння транспортними засобами?
10. Назвіть типові способи проникнення в салон транспортного засобу.
11. Які способи вчинення незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, зустрічаються найбільш часто?
12. Охарактеризуйте типову локалізацію та носії слідів, утворених під час вчинення незаконних заволодінь ТЗ.
13. Назвіть типові категорії осіб, які вчиняють незаконні заволодіння ТЗ.
14. Назвіть типи потенційних потерпілих від незаконних заволодінь транспортними засобами.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПОЧАТКОВИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

2.1. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчого огляду

Слідчий огляд є однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій під час розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, оскільки професійно проведений огляд дає вихідні дані на початковому етапі розслідування і є основним, а нерідко єдиним джерелом отримання речових доказів.

Узагальнюючи погляди вчених щодо видів слідчого огляду з наведеної проблематики, а також результати вивчення кримінальних проваджень, можна констатувати, що основними видами слідчого огляду під час розслідування незаконних заволодінь ТЗ є:

- огляд місця незаконного заволодіння ТЗ;
- огляд місця виявлення (розшукуваного) ТЗ ;
- огляд виявленого (розшукуваного) ТЗ;
- огляд місця зберігання («відстою») ТЗ (стоянки, гаражі або гаражні кооперативи, занедбані склади, сараї, приватні подвір'я тощо);
- огляд місця розукомплектування викраденого ТЗ;
- огляд частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих ТЗ, які були викрадені, або інших ТЗ, що були виявлені при розслідуванні;
- огляд предметів, які були об'єктом посягання (наприклад, певні товари, речі, цінності);
- огляд місця продажу викраденого ТЗ або його частин, механізмів, агрегатів (зокрема, авторинки, лісосмуга, офісні приміщення, СТО);
- огляд комп'ютерної техніки, за допомогою якої відбувався вихід в мережу Інтернет з метою продажу ТЗ (його частин та агрегатів) або тієї, що використовувалася під час підготовки і вчинення викрадення ТЗ, або магнітних носіїв інформації (накопичувачів);
- огляд документів і державних номерних знаків, які використовувалися з метою підготовки, вчинення і приховування слідів злочину, а також реалізації (продажу) ТЗ (наприклад, свідоцтво про реєстрацію ТЗ, довіреність, довідка-рахунок, плани, схеми);
- огляд запису з камер відеоспостереження (відеореєстраторів, веб-камер), DVD-дисків із записом з камер відеоспостережень; відеофайлів

з флеш-носіїв; файлів з записами відеоспостережень з відеореєстраторів; вебкамер, камер відеонагляду з банкоматів – 89 %²⁰.

Більш детально зупинимося на огляді місця незаконного заволодіння ТЗ. Такий огляд дозволяє слідчому безпосередньо сприймати місце події, об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясування обставин події, що має значення для кримінального провадження; скласти уявлення про механізм злочину та особу злочинця; встановити причини та умови, що сприяли вчиненню злочину; висунути слідчі версії та правильно визначити напрями розслідування.

На підставі аналізу поглядів вчених, опитування працівників слідчих підрозділів та вивчення матеріалів кримінальних проваджень можна дійти висновку, що до основних завдань огляду місця події можна віднести такі: вивчення, з'ясування та фіксація обстановки викрадення ТЗ й інших обставин, що мають значення для кримінального провадження; відновлення картини злочинної події; встановлення механізму викрадення ТЗ; виявлення, фіксація, вилучення, дослідження й оцінка слідів злочину та інших речових доказів; встановлення, виявлення та затримання особи, яка учинила злочин; з'ясування особи потерпілого та очевидців учиненого злочину; встановлення мотивів учинення злочину; встановлення кількості злочинців, часу перебування на місці злочину, способу прибуття та зникнення з місця події; виявлення обставин, що сприяли або перешкоджали учиненню злочину; виявлення негативних обставин; отримання необхідної інформації для висунення слідчих версій стосовно події злочину, механізму злочину та його учасників; одержання вихідних даних для організації подальших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів щодо розшуку та затримання злочинців за «гарячими слідами», виявлення викраденого майна; перевірка відомостей, що отримані оперативним шляхом, та ін.

Беручи за основу позиції науковців та керуючись результатами проведеного нами дослідження, вважаємо за необхідне більш точно визначити межі огляду місць незаконних заволодінь ТЗ, які, на нашу думку, повинні охоплювати:

1) місце незаконного заволодіння ТЗ: місце стоянки ТЗ; шляхи підходу злочинців до предмета посягання; засідка, де злочинці спостерігали за ТЗ та діями водія; шляхи виїзду ТЗ з місця стоянки; інші приміщення чи ділянки місцевості, котрі можуть слугувати носіями слідів не-

²⁰ Христов О.Л. Види та особливості огляду під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом / О.Л. Христов, М.Ю. Комель // Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Братислава, Словацька Респ., 27-28 лист. 2015 р.). Братислава, 2015. С. 289-293.

законного заволодіння ТЗ;

2) місце виявлення ТЗ: безпосереднє місце знаходження предмета посягання; шляхи його прибуття; маршрут відходу злочинців з місця злочину; інші ділянки місцевості, на яких можуть міститися сліди злочину.

Однак проведений нами аналіз кримінальних проваджень показав, що слідчі при огляді місця незаконного заволодіння ТЗ обмежують місцевість: у 8% випадків – територією гаражу чи приміщення, з якого зник ТЗ, або безпосереднім місцем стоянки; у 88% – ділянкою, на якій видно сліди незаконного заволодіння ТЗ, у 4% – слідчими встановлювалися інші межі, як правило, це було пов'язано з нестандартними умовами вчиненого кримінального правопорушення.

Результати огляду місця події багато в чому залежать від правильності визначення його меж. Узагальнення слідчої практики свідчить, що помилки у визначенні меж огляду допускалися саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, без їх осмислення. Але саме характер події і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочином²¹. Опитування слідчих дозволяє дійти висновку, що 78 % слідчих оглядали лише місце злочину, не намагаючись за наявності тих чи інших підстав розширити його межі, 12 % – визначали межі неповно, частково.

Тактика огляду місць незаконних заволодінь ТЗ має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації або від того, що оглядається – місце учинення злочину чи місце події.

На підставі узагальнення слідчої практики можна дійти висновку, що до загальних вимог огляду місця події при розслідуванні незаконних заволодінь ТЗ слід віднести:

1) єдине керівництво слідчим оглядом, що передбачає не тільки підпорядкування слідчому усіх учасників слідчої дії, а й правильну організацію огляду. Даною слідчою дією завжди керує слідчий, а інші учасники йому підпорядковані, що сприяє погодженості у діях;

2) своєчасність і невідкладність огляду. Слідчий огляд повинен здійснюватися негайно після отримання повідомлення про викрадення ТЗ, що забезпечує отримання всебічної інформації про подію й оперативність у здійсненні розшукових заходів. Між одержанням вихідної ін-

²¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монограф. Дніпропетровськ, 2010. С. 76.

формації про викрадення ТЗ і початком проведення слідчого огляду (прибуттям СОГ) повинен проходити мінімальний проміжок часу. Узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновку, що оптимальний проміжок часу у цьому випадку не повинен перевищувати 20-30 хвилин.

Однак не завжди правоохоронні органи мають можливість своєчасно реагувати на повідомлення про злочини. Вказане обумовлене низкою чинників. Зокрема, вивчення та аналіз кримінальних проваджень дозволяє дійти висновку, що повідомлення про викрадення ТЗ від громадян надходило: негайно (у межах 20-30 хвилин) – 11%; протягом однієї години – 34%; протягом трьох годин – 37%; протягом однієї доби – 12%; протягом кількох діб – 6%. При цьому необхідно констатувати, що якщо слідчий огляд проводився через одну годину після повідомлення про злочин, то виявлення слідів та інших речових доказів складало 47%, після трьох годин з моменту учинення злочину – 38%, протягом однієї доби – 13%, а протягом кількох діб речові докази виявлялись та вилучались тільки у 2% оглядів. Отже, ігнорування цього принципу, необґрунтоване та не виправдане зволікання огляду може призвести до негативних наслідків, зокрема зміни обстановки на місці події, знищення слідів злочину тощо²²;

3) методичність і повнота огляду. Усі ділянки та об'єкти, які пов'язані із механізмом учинення злочину і несуть будь-яку інформацію, що має значення для кримінального провадження, повинні бути виявлені, зафіксовані, вилучені та досліджені. Методичність і послідовність огляду полягає в правильній організації та планомірності проведення огляду, врахуванні специфіки об'єктів, які оглядають, застосуванні найефективніших тактичних прийомів і засобів. Послідовність забезпечує суворо визначений порядок дій слідчого під час огляду, зокрема визначення меж огляду, послідовність пересування пошукової групи по території тощо²³;

4) застосування науково-технічних засобів. Використання досягнень науки, застосування науково-технічних засобів і суворе дотримання криміналістичних правил поводження з матеріальними джерелами доказової інформації має важливе значення для проведення слідчого огляду. Вивчення слідчої практики свідчить, що злочинці нерідко застосовують спеціальні заходи щодо знищення або маскуванню слідів злочинної діяльності;

²² Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монограф. Д., 2010. С. 69.

²³ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: ученик. 2-е изд., исправл. и доп. М., 2008. С. 301-302.

5) використання оперативно-розшукової інформації дозволяє отримати додаткові відомості про характер події, осіб, причетних до злочинів, місцезнаходження й ознаки об'єктів, які мають значення для кримінального провадження, уточнити межі та порядок проведення огляду, вчасно висунути правильні слідчі версії;

6) використання спеціальних знань. За необхідності до огляду слідчий може залучати осіб, які володіють певними спеціальними знаннями у тій чи іншій галузі, що дозволить більш якісно та вчасно висунути слідчі версії;

7) взаємодія слідчого з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності та використання допомоги громадськості.

Отже, після прибуття на місце стоянки ТЗ слідчий здійснює обхід місцевості для визначення меж ділянки, що підлягає огляду, та методу її дослідження. Місце події у кримінальних провадженнях розглянутої категорії, на наш погляд, містить в собі такі вузли:

1) місце незаконного заволодіння транспортним засобом (стоянки):

– відкрита місцевість (двір будинку, вулиця, проїзна частина, автостоянка, зупинки біля розважальних чи торговельних закладів);

– приміщення для зберігання ТЗ (гараж, автотранспортний бокс тощо);

2) прилегла територія до місця незаконного заволодіння (стоянки) ТЗ:

– шляхи підходу підозрюваних до місця стоянки;

– місце засідки, де злочинці спостерігали за ТЗ та діями власника;

– шляхи від'їзду транспортного засобу з місця стоянки.

Під час огляду місця події слідчий використовує низку методів, що розроблені криміналістикою, зокрема:

– концентричний метод – огляд місця події проводиться за спіраллю від периферії до центру. Цей метод найдоцільніше використовувати у тих випадках, коли немає чітко визначеного центру місця події і проведення огляду пов'язане із виявленням слідів прибуття та відходу злочинців з місця злочину, засідки або очікування об'єкта злочину чи виявленням інших слідів злочину;

– ексцентричний метод – огляд місця події проводиться за спіраллю від центру місця події до периферії. Цей метод доцільно використовувати для огляду місця події, яке має певний центр (наприклад, фрагменти ТЗ, наявність слідів зламу тощо);

– фронтальний (лінійний) метод – огляд значних за площею ділянок місцевості. Цей метод застосовується із залученням допоміжної групи, яка розміщується у лінію (шеренгу) і рухається фронтально. Іноді цей метод називають «прочісуванням» території, коли група шикуються у розгорнутий стрій і, рухаючись, обслідує відразу велику територію.

Аналіз кримінальних проваджень, зокрема протоколів огляду місця події, дав змогу дійти висновку, що обрання способу проведення вказаної дії залежить від індивідуальних особливостей незаконного заволодіння ТЗ, ситуації, що склалася на момент його проведення, а головне – місця стоянки ТЗ.

Отже, якщо автомобіль перебував на відкритій стоянці, то доцільно використовувати ексцентричний метод – від центру до периферії. Дослідивши на початку місце перебування ТЗ, виявивши сліди конкретних інструментів, відбитки або відшарування взуття злочинців та інших об'єктів, слідчий зможе більш ефективно здійснити їх пошук на прилеглій території. Якщо виконувати дії в зворотній послідовності, то це призведе до нераціонального витрачання часу та фіксації зайвих слідів і предметів, які в подальшому не можуть бути використані. У випадку, коли ТЗ на момент вчинення злочину перебував у гаражі або іншому сховищі, використовується концентричний метод. Сліди, які знаходяться у приміщенні, більш захищені від дії навколишнього середовища, людей та тварин, які, рухаючись біля місця події, можуть несвідомо порушити її обстановку. Зважаючи на це, вважаємо за необхідне огляд місця події при вчиненні злочину із закритого приміщення починати з прилеглої території, поступово переходячи до дослідження гаражу ззовні, а потім і в середині.

Незалежно від методу огляду місця події повинні бути з'ясовані відомості про особливості вчиненого незаконного заволодіння ТЗ та особу злочинця.

Зупинимось на особливостях огляду різних місць стоянки ТЗ.

Так, найбільш «багатим» на сліди є закриті приміщення (гараж, СТО, ремонтний бокс), в якому було вчинене незаконне заволодіння ТЗ. Його огляд має певні тактичні особливості. У цьому випадку слідчу дію доцільно проводити у присутності власника, який відразу ж може надати необхідні пояснення з приводу зникнення окремих речей, їх переміщення в інші місця або появи нових предметів. У зазначеній ситуації огляд доцільно починати з дослідження прилеглої території, під час якого слідчому необхідно сконцентруватися на виявленні слідів ніг злочинців, визначенні їх кількості, наявності співучасників, коліс, розшукуваних ТЗ та допоміжних автомобілів, використовуваних для незаконного заволодіння, знарядь зламу та інших доказів.

Під час огляду гаража із зовнішньої сторони дослідженню підлягають: його форма, розміри, конструктивні особливості, структура та матеріали стін і перекриття, розташування воріт, наявність та розташування вікон, цілісність замків гаражу та їх справність. Дослідження вказаних

особливостей дозволить слідчому виявити найбільш уразливі частини, у тому числі місце безпосереднього проникнення у приміщення, характер та розміри вчинених руйнувань (пролом стіни або стелі, спилування петель воріт, злам дверей або замків, відгинання воріт знизу за допомогою лому).

Після проведення зовнішнього огляду гараж ретельно оглядають усередині. Насамперед необхідно оцінити обстановку в приміщенні, виділити її основні вузли й зафіксувати їх. Вважаємо, що приміщення, в якому зберігався ТЗ, необхідно оглядати знизу вгору, оскільки в іншому випадку це може призвести до втрати слідів на підлозі. Так, першочергово необхідно оглянути підлогу гаражу з метою визначення, чи дійсно ТЗ там знаходився, зафіксувати місце розташування кожного колеса.

При огляді підлоги необхідно зосередитись на пошуку: відбитків взуття, слідів-відшарувань, осипу скла (якщо проникнення у салон ТЗ відбувалось шляхом розбиття скла), частки лакофарбового покриття (якщо двері були віджаті за допомогою підготовлених інструментів), бензину або інших легкозаймистих речовин (якщо здійснювалася заправка ТЗ паливом, яке зберігав власник), металевих дротів, котрі могли використовуватись злочинцями для запуску двигуна. Після дослідження підлоги оглядаються внутрішні стіни будівлі. Беручи до уваги той факт, що гаражі зазвичай тісні, злочинці неминуче торкаються стін, стелажів, меблів та інших виступаючих конструкцій. При кожному такому контакті на зазначених предметах залишаються мікрочастинки одягу, відбитки пальців рук, сліди біологічного походження, сліди знарядь чи механізмів, які перебували у руках злочинця, тощо. Виявити і зафіксувати сліди під час огляду неможливо без умілого, фахового використання в ході його провадження сучасної криміналістичної техніки, новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Між застосуванням технічних засобів (приладів, пристроїв, пристосувань, апаратів, механізмів, апаратури, інструментів і матеріалів) та якістю огляду існує прямо пропорційна залежність. Однак практика показує, що в ході огляду місця події слідчі не завжди грамотно і кваліфіковано застосовують наявні в їх розпорядженні науково-технічні засоби, інструменти й матеріали.

За даними аналізу кримінальних проваджень зазначеної категорії, під час огляду місця незаконного заволодіння ТЗ техніко-криміналістичні засоби використовувались у 88% випадків, зокрема: фотоапарати – 54%; засоби виявлення відбитків пальців рук – 14%; традиційні засоби фіксації слідів (дактилоскопічна плівка, гіпс) – 16%; комплекти для роботи з мікрослідами – 2%; засоби освітлення – 1%; пошукові прилади, лупи, металошукачі – 1%.

Також на місці події необхідно шукати сліди-відображення пальців рук, долонь, рукавичок. Зазначені відбитки можуть мати місце на меблях, задвижках та ручках воріт, стелях, вимикачах світла, електроприладах та інших об'єктах, з якими міг контактувати злочинець.

При незаконному заволодінні ТЗ з відкритої місцевості необхідно встановити: чи дійсно перебував ТЗ на зазначеному місці; якщо так, то де конкретно; чи був він закритий (накритий тентом); чи охоронялася стоянка; де перебував охоронець; яка відстань від місця знаходження охоронця до місця стоянки автомобіля; який в'їзд (виїзд) зі стоянки, чи мають місце які-небудь механічні перепони для вчинення злочину (ворота, паркан, шлагбаум).

Огляд відкритої місцевості слід починати з безпосереднього місця незаконного заволодіння ТЗ, де можуть бути виявлені: сліди хімічного походження; сліди коліс ТЗ; сліди пальців рук і взуття; сліди біологічного походження; знаряддя злочину, предмети й речі, залишені злочинцями; різноманітні нашарування мікрооб'єктів тощо.

Оглядаючи місце виявлення ТЗ, слідчий повинен зрозуміти, чому він був залишений саме тут. Причинами можуть бути: відсутність пального, несправність ТЗ, підготовка для подальшого використання, приховування для розукомплектування або знищення та ін. Відповідь на це питання може бути знайдена при співвідношенні слідів злочину із загальною обстановкою місця події та показаннями датчиків автомобіля. Окремо слід звернути увагу на можливі сліди переміщення ТЗ, його демонтажу або заміни окремих вузлів, у тому числі номерних знаків. Обережно треба проводити огляд біля автомобіля, де можна виявити сліди взуття осіб, причетних до викрадення, різні предмети, недопалки цигарок, сліди застосування інструментів тощо. Дослідивши сліди взуття, експерт-криміналіст може визначити його особливості та встановити окремі ознаки власника цього взуття. Тільки спеціаліст, вивчивши об'єкти та обстановку на місці події, може точно визначити, яку інформацію можна в даному випадку отримати з кожного об'єкта та наскільки вони пов'язані. Таким чином, у результаті проведення огляду місця виявлення предмета посягання повинні бути з'ясовані такі питання: причини залишення ТЗ; кількість злочинців; шляхи їх прибуття та напрямки зникнення. Закінчивши загальний огляд ТЗ, необхідно перейти до його детального вузлового дослідження. З цією метою автомобіль умовно розділяється на ряд зон, які оглядаються послідовно, детально та ізолювано один від одного.

При детальному огляді виявляються і фіксуються індивідуальні особливості ТЗ: форма деталей облицювання; наявність додаткового

устаткування (дзеркал, протитуманних фар, аудіоапаратури, охоронної сигналізації, блокувальних пристроїв); склад і структура нашарувань лакофарбових покриттів; механічні ушкодження на поверхні кузова (вм'ятини, тріщини, подряпини, відшарування фарби); місця маркування; несправності приладів; технічний стан і працездатність окремих систем.

На підставі узагальнення слідчої практики пропонується така послідовність огляду транспортних засобів: дверцята водія (з обох сторін); сидіння водія та чохла на ньому; рульове колесо, замок запалення, ручка КПП; щиток з приборами, передня панель, дзеркало заднього виду; полики перед передніми сидіннями, педалі керування; дверцята переднього пасажира, його сидіння (чохол та його кармани, внутрішня поверхня дверцят, петельниця на ній, паски безпеки); ящик для дрібних речей на передній панелі, а також протисонячні щитки з обох сторін; задні дверцята з обох сторін, задні сидіння та полики; вітрове та заднє скло, стеля та обшивка салону, поличка перед заднім склом; встановлені в салоні додаткові прибори (магнітофон, телевізор, кондиціонер тощо). Особливу увагу слід приділити пошуку відбитків пальців на деталях магнітофону, вставленій в нього касеті (диску) тощо.

Вважається, що слідча (розшукова) дія буде більш результативною у випадку послідовного огляду «розподіленого» на окремі вузли ТЗ, зокрема: передня частина, задня частина, дах, бічні сторони та салон. Огляд доцільно проводити саме в такій послідовності. Таким чином, враховуючи напрацювання вчених криміналістів та результати вивчення протоколів огляду ТЗ, вважаємо, що огляд ТЗ доцільно проводити за окремими «вузлами» у такій послідовності:

– передня частина автомобіля – бампер, реєстраційний номерний знак, решітка радіатора, фари, підфарники, протитуманні та габаритні фари, капот, крила, передні колеса, лобове скло, склоочисники, передні бічні стійки кузова або кабінні;

– задня частина – кришка багажника, її замок, задні ліхтарі, номерний знак, бампер, багажне відділення і його вміст (запасне колесо, інструменти, інші речі);

– верхня частина – дах автомобіля та вентиляційний люк зовні;

– бічні сторони – передні та задні двері, ручки та замки зовні, бічне скло та ущільнювачі, дзеркало заднього виду, бризговики та підніжка (на вантажівках);

– салон – дверцята водія (внутрішня сторона), сидіння водія та чохла на ньому, рульове колесо, замок запалення, ручка КПП, щиток з приборами, передня панель, дзеркало заднього виду, полики перед передні-

ми сидіннями, педалі керування, дверцята переднього пасажира, його сидіння (чохол та його кармани, внутрішня поверхня дверцят, попільниця на ній, паски безпеки), ящик для дрібних речей на передній панелі, а також протисонячні щитки з обох сторін, задні дверцята з обох сторін, задні сидіння та полиці, вітрове, заднє та бокове скло, стеля та обшивка салону, поличка перед заднім склом, встановлені в салоні додаткові прилади (магнітофон, телевізор, кондиціонер тощо), документи, книги, газети, залишки їжі, недопалки цигарок, сірників, інструменти й ін.

Під час огляду місця події слідчий повинен використовувати оперативно-розшукову інформацію, що дозволить виявити максимальну кількість слідів злочину і пов'язати певних осіб з конкретними епізодами злочинної діяльності. Зважаючи на це, працівники слідчо-оперативної групи повинні здійснювати заходи, спрямовані на встановлення особи злочинця; виявлення та затримання осіб, причетних до учинення злочину; встановлення потерпілих і очевидців злочинної події; опитування свідків та потерпілих стосовно події злочину та ін.

Огляд місця події можна вважати закінченим, якщо на усі питання, що впливають з події злочину, одержано повну інформацію, зокрема про механізм і спосіб викрадення ТЗ, встановлено особу (ознаки) злочинця та ін.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що досягнення мети огляду місця події можливе за умови своєчасного його проведення, використання різноманітних тактичних прийомів та методів. Для визначення послідовності проведення огляду необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася, і використовувати наявну інформацію про учинений злочин, визначаючи найбільш ймовірні місця знаходження слідів злочину та інших речових доказів.

2.2. Організаційно-тактичні особливості допиту

Допит є найбільш розповсюдженою слідчою дією, за допомогою якої збирається інформація про викрадення ТЗ і злочинну діяльність певних осіб. Це обумовлюється високими інформативними можливостями допиту, надійністю, простотою та швидкістю отримання результату. Допит – це процесуальна дія, яка становить регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення

для встановлення істини у справі²⁴.

Узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності дозволяє дійти висновків, що під час підготовки до проведення допиту слідчий повинен здійснювати такий комплекс організаційно-підготовчих заходів: повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації; визначення кола осіб, які підлягають допиту; визначення послідовності проведення допитів; вивчення особи злочинця; збирання оперативної інформації про допитувану особу та вчинені нею злочини; визначення часу проведення допиту (тривалість допиту); визначення способу виклику на допит; визначення місця проведення допиту; підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному; визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка; визначення учасників проведення допиту; забезпечення сприятливих умов проведення допиту; ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, що володіють спеціальними знаннями; використання оперативно-розшукової інформації; визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовуватися під час допиту; планування допиту.

При допиті потерпілого необхідно визначити анкетні дані власника та реєстраційні дані ТЗ; час, на який був залишений автомобіль без нагляду; час виявлення пропажі; місце, з якого відбулось викрадення; марка, модель, колір, рік випуску, державний реєстраційний номер; ідентифікаційний номер VIN (за наявності), номер двигуна, кузова, шасі (рама) ТЗ²⁵. На нашу думку, доцільним є також з'ясування у власника показань приладів автомобіля, зокрема спідометра, та кількості пального, яке містилось в баку та, можливо, у каністрах чи інших ємкостях у ТЗ. Це допоможе визначити, на яку відстань вдасться безперешкодно зникнути злочинцям на викраденому транспорті.

При допиті потерпілого визначаються індивідуальні особливості ТЗ. Так, зокрема, Ф.Х. Кульмашев вказував на необхідність опису дефектів предмета посягання – несправності ножного гальма, люфту рульового колеса тощо²⁶. Окреслені дослідником недоліки в роботі ТЗ, на на-

²⁴ Криміналістика: підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібоко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. К., 2001. С. 252.

²⁵ Мишуточкин А.Л. Особенности допроса подозреваемого при расследовании краж автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами // Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики: межвузовский сб. научных трудов. Омск, 2004, Вып. 3. С. 168.

²⁶ Кульмашев Ф.Х. Расследование угонов автотранспортных средств: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. С. 26.

шу думку, не є суттєвими для його розшуку. Замість викладених більш доцільно звернути увагу потерпілого на опис тих ознак, котрі дають можливість виділити викрадений ТЗ з-поміж сотень інших на вулиці. Так, до них можна віднести: сліди корозії металу, тріщини скла, вм'ятини та подряпини кузова, нерівномірність нанесення та відмінність кольорів фарби в певних місцях, відсутність окремих деталей (дзеркала заднього вигляду, бамперу, фари) тощо.

З цією ж метою визначають характеристики салону предмета посягання, а саме: колір чохла, обшивки сидінь та салону, наявність підголівників, додаткових аксесуарів на панелі (блокноти, антирадари, дезодоранти тощо), магнітоли (модель, номер, країна виготовлення), малюнків на склі, кузові, у салоні (які, місце розташування), розміщення і форма дзеркал, речі і предмети, що знаходились у багажнику та салоні, їх індивідуальні ознаки.

Окреслені питання становлять основу та спрямовуються на визначення окремих обставин кримінального провадження і створення орієнтирів для розшуку ТЗ. Надалі, на нашу думку, перелік питань, які підлягають визначенню, буде змінюватись залежно від форми вчинення незаконного заволодіння. Так, незаконне заволодіння, вчинене шляхом обману чи заволодіння довірою, – найбільш «сприятливий» для цілей розслідування вид скоєння злочину, оскільки потерпіла особа впродовж тривалого часу мала змогу спілкуватися зі злочинцем або знати його до вчинення посягання. В такому разі потерпілому потрібно поставити такі запитання: хто вчинив злочин; кількість злочинців; їх прізвища, імена (прізвиська); місце проживання, навчання та роботи; обставини знайомства з потерпілим; тривалість спілкування; в яких відносинах перебували один з одним; час та місце зустрічі при незаконному заволодінні ТЗ; тема бесіди; як відбулась передача керування іншій особі; які заходи були вжиті для припинення його протиправної поведінки.

При відкритому заволодінні потерпілий або очевидці події мають змогу спостерігати злочинця, а тому їм необхідно поставити питання, які можуть схарактеризувати особу злочинця. Це може бути прізвище, ім'я чи прізвисько, яке могло бути відомо потерпілому (або яке він чув при спілкуванні злочинців у групі), прикмети злочинців, спосіб проникнення у салон, подолання протиугінних пристроїв та запуск двигуна, напрямок руху викраденого ТЗ.

Вчиняючи злочин відкрито у поєднанні з насильством, злочинці, намагаючись заволодіти чужим ТЗ, як правило, використовують фактор раптовості. При незаконному заволодінні на вулиці, у дворі будинку, на відкритій стоянці напад здійснюється з-за укриття (дерево, будівля, ін-

ший ТЗ); при русі в одному автомобілі – ззаду шляхом накидання мотузки або шматку тканини на шию. Досить часто насильство вчиняється у формі погроз, демонстрації зброї чи інших предметів, які використовуються з тією ж метою, застосування фізичного насильства (побиття, зв'язування) та ін.

Усе наведене повинно бути з'ясовано у потерпілого при допиті шляхом постановки чітких запитань про місце і час зустрічі зі злочинцями; їх кількість та прикмети; дії кожного з них; якщо був напад, то де вони знаходились до цього (з метою закріплення їх слідів під час огляду); способи насильства над потерпілим; інструменти та засоби, які використовувались для вчинення злочину; у який спосіб злочинці потрапили у салон; як відбулось відсторонення від керування; напрямок руху ТЗ; які речі викрадено тощо.

Найбільш складним є розслідування таємного незаконного заволодіння. При допиті потерпілого від таємного викрадення необхідно встановити, хто з родичів (знайомих) мав доступ до ТЗ або дублікати ключів від замків гаражу, машини; наявність протиугінного пристрою (ким, де і коли був встановлений); хто проявляв інтерес до ТЗ напередодні злочину; час вчинення протиправного діяння (час залишення машини та тривалість відсутності); які були зупинки на маршруті руху; хто був у дворі (на вулиці) під час залишення автомобіля; чи не були втрачено ключі від машини. Таким чином, підсумовуючи, можна сказати, що відомості, які підлягають з'ясуванню при допиті потерпілого від незаконного заволодіння ТЗ, умовно можна поділити на загальні питання (типові для всіх злочинів та спрямовані на характеристику предмета посягання і власника) та спеціальні (ті, що визначають обставини конкретного діяння з урахуванням способу його вчинення).

Окрім потерпілого на початковому етапі розслідування повинні бути допитані і свідки. Проведення вказаної слідчої (розшукової) дії також має ряд особливостей. Коло осіб, котрі можуть бути допитані як свідок є дуже великим. Так, до них можна віднести як очевидців, котрі через виконання своїх професійних обов'язків або випадково могли на власні очі спостерігати злочин, так й осіб, котрі мають право використовувати ТЗ чи ним розпоряджатися. Показання зазначених осіб нерідко набувають особливої важливості для визначення особи злочинця, способу вчинення злочину та напрямку зникнення ТЗ.

Вивчення кримінальних проваджень зазначеної категорії дозволяє нам виділити як свідків ще одну групу осіб – тих, що мали право керувати викраденим ТЗ. До таких можна віднести членів сім'ї власника, його близьких друзів, громадян, у яких був придбаний автомобіль за довіреністю, то-

що.

При незаконному заволодінні ТЗ, яке вчинене на вулиці, на початковому етапі розслідування допитаними як свідки повинні бути особи, котрі можуть надати інформацію про дії злочинців на місці події (перехожі, працівники магазинів, кафе, кіосків, розташованих поблизу), та особи, які мають право на керування ТЗ. У випадку вчинення злочину з двору багатоповерхового будинку як свідки повинні бути допитані такі особи: мешканці будинку, вікна яких виходять у двір; особи, котрі проводять вільний час у подвір'ї (вдень це, як правило, жінки похилого віку; вночі – молодь); особи, які мають право користуватися ТЗ.

Предметом допиту у кожній із зазначених ситуацій можуть стати відомості про: місце та час залишення автомобіля; тривалість відсутності власника; кількість злочинців; їх прикмети; спосіб проникнення у салон ТЗ, запуску двигуна, зламу протиугінних пристроїв, час скоєння злочину; напрямом зникнення ТЗ; хто знаходився поруч в цей момент; чи намагався хто-небудь припинити злочин; інші можливі свідки події.

Майже у кожному житловому масиві сьогодні розташовані стоянки для зберігання ТЗ. Цікавим є і той факт, що при вчиненні незаконного заволодіння ТЗ з таких автостоянок, як показав аналіз кримінальних проваджень, власники останніх та посадові особи не несуть відповідальності. Як свідки в такому разі повинні допитуватись: охоронець, який чергував в той день; директор автомобільної стоянки; мешканці сусідніх будинків, чиї вікна виходять на стоянку; особи, котрі проводять вільний час у подвір'ї.

При вчиненні незаконного заволодіння ТЗ з СТО свідками можуть бути: охоронець; директор СТО; слюсар, котрий ремонтував автомобіль на станції.

При викраденні автомобіля з гаражного кооперативу допитуються як свідки: особи, котрі виявили нестачу ТЗ; охоронець, який знаходився на чергуванні; голова гаражного кооперативу; власники інших гаражів, котрі прибули на територію після залишення водієм автомобіля; особи, котрі проводили вільний час у своїх гаражах приблизно в цей час; особи, котрі мають право користуватися ТЗ.

Під час викрадення з території підприємства, установи, організації допитуються: охоронець, який чергував в той день; адміністрація підприємства (начальник транспортного відділу); водій, за яким закріплено ТЗ; особи, котрі мають право використовувати ТЗ; особи, котрі з різних причин затримались на підприємстві. У ситуаціях викрадення ТЗ з охоронюваної території підприємства, гаражу чи СТО свідки повинні бути допитані за такою схемою: час прийняття автомобіля на зберігання, місце його паркування, о котрій годині останній раз здійснювався обхід

території, які ТЗ знаходились поряд, хто в цей час заходив чи заїжджав на територію та який час перебував там; хто цікавився викраденим ТЗ напередодні, хто залишався на території після останнього обходу, чи є в наявності в охоронця ключі від залишених ТЗ та де вони зберігаються; чи здійснював охоронець керування ТЗ, чи довіряв керування іншим особам, чи є інші засоби охорони, чи спрацювали вони.

Представники адміністрації повинні бути допитані стосовно організації охорони об'єкта, а саме: ким здійснюється охорона; яка кількість охоронців у зміні та яка їх черговість; як характеризується охоронець, на чергуванні якого було вчинене незаконне заволодіння ТЗ; чи були аналогічні злочини у минулому; хто чергував у той раз. Додатково можуть бути опитані власники квартир, вікна яких виходять на територію охоронюваного об'єкта.

Виходячи з викладеного, можна сказати, що допит свідків і потерпілого являє собою слідчу (розшукову) дію початкового етапу розслідування, спрямовану на встановлення події незаконного заволодіння та розшуку ТЗ злочинців.

Допит підозрюваного на початковому етапі розслідування проводиться у 52,6% випадків та має місце у зв'язку з його затриманням працівниками патрульної поліції чи кримінальної поліції на місці стоянки під час замаху на вчинення незаконного заволодіння, під час руху у викраденому ТЗ; після залишення автомобіля при переслідуванні за «гарячими слідами»; за результатами проведення оперативно-розшукових заходів.

Під час розслідування вказаних злочинів слідчими використовуються усі висвітлені у криміналістичній літературі тактичні прийоми допиту. Втім, особливого значення з них набувають ті, що найчастіше використовуються у слідчій діяльності з розслідування незаконних заволодінь ТЗ.

Так, під час анкетування слідчих було встановлено, що до найбільш розповсюджених тактичних прийомів допиту вони відносять: встановлення психологічного контакту; викладання показань у формі вільної розповіді; поділ теми вільної розповіді; постановку запитань; спостереження за поведінкою допитуваного; використання різних темпів допиту; створення напруги; зняття напруги; використання раптовості; пред'явлення доказів; створення уявлення про інформованість слідчого; приховування меж поінформованості; актуалізація забутого у пам'яті допитуваних; відволікання уваги допитуваного; використання рефлексії допитуваного; втягнення допитуваного у суперечку; використання конфліктів і протиріч між учасниками злочинної групи; застосування нау-

ково-технічних засобів. Розглянемо детальніше деякі з них.

Встановлення психологічного контакту можна розглядати як тактичну операцію, яка включає сукупність тактичних прийомів, спрямованих на вирішення завдань під час проведення допитів підозрюваних. Так, А.В. Дулов психологічний контакт розглядає як цілеспрямовану, плановану діяльність для створення умов, що поглиблюють спілкування у потрібному напрямі²⁷. Такий контакт дозволяє створити найбільш раціональний режим спілкування під час допиту.

Психологічний контакт не означає єдність поглядів і позицій, а відображає здатність взаємодіяти на шляху досягнення своїх цілей, що характерно для злочинів цієї категорії. Тому такий контакт завжди має двосторонній характер, оскільки його встановлення і підтримання залежить як від слідчого, так і від допитуваного, хоча ініціатива, безумовно, повинна належати слідчому.

Встановлення психологічного контакту вимагає від слідчого знань психології особистості та врахування індивідуально-психологічних якостей підозрюваних, психічного стану у момент проведення допиту, життєвого і злочинного досвіду та інших обставин, що їх характеризують.

Після встановлення психологічного контакту підозрювані починають викладати показання у формі вільної розповіді. Тактичний прийом полягає у тому, що у випадках, коли злочинці не ухиляються від дачі показань і не чинять протидію розслідуванню, пропонується розповісти усю відому інформацію про злочинну діяльність групи. Застосування цього прийому дозволяє слідчому вивчити особу злочинця, виявити ступінь його інформованості про обставини кримінального провадження та отримати інформацію про факти, які були невідомі слідчому. У тих випадках, коли підозрювані дають неправдиві показання, виходять за межі поставленого питання або намагаються заплутати слідство, доцільно звузити тему вільної розповіді і запропонувати розповісти про інші обставини, які вже відомі слідчому або перевірені оперативним шляхом під час розслідування. Цей тактичний прийом називається «поділ теми вільної розповіді». Зокрема, проговорювання і протиріччя вказують на злочинну інформованість допитуваних. Для змістовного аналізу доцільно використовувати відеозапис.

У ході розслідування незаконних заволодінь ТЗ зусилля слідчого повинні бути спрямовані на дослідження обставин про подію злочину (час, місце, спосіб та інше), винність і мотиви злочину, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, а саме:

²⁷ Дулов А.В. Судебная психология. 2-е изд., исправл. и доп. Минск: «Вышэйш. школа», 1975. С. 107.

- дані про марку, модель, рік випуску, вартість та належність ТЗ;
- час, місце (автостоянка, гараж, інше приміщення), обстановка вчинення злочину; місце розташування стоянки ТЗ чи гаражу; наявність та умови охорони об'єкта – зовнішні (охоронець, замки будівлі, в якій знаходиться ТЗ) та внутрішні (імотілайзер, протиугінні засоби, блокувальні пристрої, сигналізація); освітлення ТЗ та прилеглої території – природне чи штучне;

- підготовчі дії, що мали місце (планування злочину, підбір співучасників, розподіл ролей, вибір предмету посягання), строки і терміни їх проведення; знаряддя та умови, що були використані, їх докладна характеристика та місце знаходження; використання іншого ТЗ; шляхи підходу і відходу до місця стоянки (гаражу) автотранспорту, які перешкоди були;

- способи проникнення в гараж або інше сховище; салон ТЗ та запуску його двигуна; нейтралізації протиугінних пристроїв; чи були ким-небудь вжиті заходи для припинення злочину; зв'язки з потерпілим;

- спосіб приховання слідів злочину та місце знаходження викраденого ТЗ;

- час виникнення умислу на незаконне заволодіння транспортом; кому належала ідея вчинення злочину; мета та мотив діяння;

- речі, що були викрадені з ТЗ, їх кількість та якість, а також особливі ознаки; місце їх знаходження; як планувався збут ТЗ;

- наявність співучасників, їх кількість та вік, докладна характеристика кожного; особливі прикмети; місце їх проживання та знаходження; характер відносин у групі; наявність ієрархії та розподілу ролей між злочинцями.

Після «вільної» розповіді слідчий ставить запитання, щоб уточнити обставини кримінального провадження та заповнити прогалини у показаннях.

Одержуючи правдиві показання, недоцільно робити тривалі перерви між допитами, а необхідно постійно уточнювати та деталізувати отриману раніше інформацію. Такий прийом виключає можливість залишити обставини, що мають істотне значення для кримінального провадження, поза увагою.

Під час допиту необхідно створювати напругу, яка полягає у тому, що у підозрюваних суттєво знижується здатність повною мірою здійснювати свідомий контроль за змістом мовленнєвих повідомлень та поведінкою загалом. Якщо підозрювані відмовляються від дачі показань або дають неправдиві свідчення, а спостереження слідчого вказують, що ці особи перебувають в урівноваженому стані, то необхідно через запи-

тання, пред'явлення доказів або повідомлення певної інформації ввести їх у стан психологічної напруги.

Застосовуючи тактичні комбінації, такий прийом доцільно поєднувати з прийомом «зняття напруженості», що забезпечується різними засобами: інтонацією, репліками тощо. Поєднувати вказані прийоми особливо ефективно у розслідуванні злочинів даної категорії.

Як тактичний прийом доцільно використовувати різний темп допитів злочинців (форсований, уповільнений, поєднання форсованого і уповільненого темпів). Форсований (прискорений) темп використовується з метою позбавлення допитуваних можливості обмірковувати свої відповіді та поведінку в цілому²⁸. Специфічний темп допиту вносить нервозність у спілкування (створює напругу), впливає на якість інформації, тому він повинен обиратися слідчим відповідно до психологічних особливостей підозрюваних і характеру інформації, що підлягає з'ясуванню.

Питання та завдання для самоконтролю:

- 1. Назвіть основні завдання огляду місць незаконного заволодіння транспортними засобами.*
- 2. Визначте межі огляду місць незаконних заволодінь транспортними засобами.*
- 3. Назвіть особливості тактики огляду місць незаконних заволодінь транспортними засобами.*
- 4. Якими є загальні вимоги огляду місця події при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами?*
- 5. Від чого залежить обрання слідчим ексцентричного, концентричного чи фронтального (лінійного) методу огляду місця незаконного заволодіння транспортним засобом?*
- 6. Розкрийте особливості огляду закритого приміщення, в якому було вчинене незаконне заволодіння транспортним засобом.*
- 7. Якими є особливості огляду місця події при незаконному заволодінні транспортним засобом з відкритої місцевості?*
- 8. В якій послідовності доцільно проводити огляд виявленого транспортного засобу?*
- 9. Коли можна вважати закінченим огляд місця події незаконного заволодіння транспортним засобом?*

²⁸ Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве: монография. Харьков, 2007. С. 24.

10. Який комплекс організаційно-підготовчих заходів повинен здійснити слідчий під час підготовки до проведення допиту власника транспортного засобу?

11. Яку інформацію слід встановити під час допиту потерпілого?

12. Назвіть особливості встановлення та допиту свідків незаконного заволодіння транспортним засобом.

13. Назвіть найбільш розповсюджені тактичні прийоми допиту підозрюваного у вчиненні незаконного заволодіння транспортним засобом.

14. Які обставини мають бути досліджені слідчим у ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?

15. Змодельуйте слідчу ситуацію про вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом із гаражу, виходячи з якої оберіть послідовність проведення огляду місця події, техніко-криміналістичні засоби та з урахуванням тактичних особливостей огляду місця події незаконного заволодіння ТЗ складіть відповідний протокол (див. зразок бланку протоколу огляду місця події у Додатку А).

16. Змодельуйте слідчу ситуацію про вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом шляхом нападу на водія під час короткої зупинки у випадковому місці, виходячи з якої сформулюйте запитання до потерпілого та з урахуванням тактичних особливостей допиту потерпілого складіть відповідний протокол (див. зразок бланку протоколу допиту потерпілого у Додатку Б).

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПОДАЛЬШИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

3.1. Організаційно-тактичні особливості обшуку

Розслідування незаконних заволодінь ТЗ супроводжується формуванням несприятливих слідчих ситуацій, зокрема наявністю незначного обсягу інформації, відсутністю слідів та очевидців злочину, активною протидією досудовому розслідуванню та ін. Це вимагає удосконалення організаційно-підготовчих і тактичних заходів з проведення окремих слідчих (розшукових) дій, у тому числі обшуків.

Важливе місце в тактиці обшуку займають організаційно-підготовчі заходи до його проведення. Незалежно від невідкладності обшуків підготовка до їх проведення є обов'язковою умовою. Ретельна та всебічна підготовка дозволяє якісно та ефективно проводити дану слідчу дію.

Вибір часу обшуку має важливе значення для його результативності. У кримінальних провадженнях про злочини корисливої спрямованості обшук повинен проводитися негайно з метою виявлення осіб, які вчинили злочини, викрадених ТЗ, речей та цінностей. Невиправдане зволікання, несвоєчасність і непідготовленість обшуків дозволяє злочинцям знищити чи підмінити сліди і знаряддя злочину²⁹, переховати викрадені предмети, витратити кошти, отримані злочинним шляхом, та ін. Тому час проведення обшуків необхідно обирати залежно від обставин кримінального провадження, з урахуванням аналізу зібраної інформації та оцінки слідчої ситуації.

Узагальнення слідчої практики, опитування працівників слідчих підрозділів, вивчення поглядів вчених дозволяє дійти висновків, що під час проведення обшуків найчастіше використовуються такі тактичні прийоми:

1) залучення підозрюваного, свідка, потерпілого до участі в обшуку. Участь в обшуку підозрюваних дозволяє слідчому спостерігати за їх психофізичними реакціями під час проведення слідчої дії. Залучення свідків та потерпілих дозволить запобігти вилученню об'єктів, які не мають ніякого відношення до кримінального провадження;

2) спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці. Обшуки, які проводяться у присутності підозрюваних, є більш ефективними, ніж без їх участі. Доцільно спеціа-

²⁹ Агафонов В.В. Криминалистика: пособие для сдачи экзамена / В.В. Агафонов, А.Г. Филиппов. 5-е изд., испр. М., 2006. С. 126.

льно доручити одному із членів групи постійно спостерігати за поведінкою осіб, що перебувають на місці обшуку, за їх реакцією на дії слідчого. Таке спостереження має встановлюватися одразу після прибуття групи на місце обшуку та мати прихований характер;

3) видалення підозрюваних з місця проведення обшуку. Під час обшуку доцільно використовувати прийом, який заснований на видаленні певних осіб з місця проведення обшуку, для того, щоб використовувати їх необізнаність про його результати під час проведення наступних допитів або очних ставок. На його актуальність і практичну значущість вказали 47 % опитаних слідчих;

4) використання рефлексії обшукуваних осіб. За допомогою рефлексії слідчий викликає певні реакції злочинців або створює конкретні умови, за яких особа вчиняє певні дії, і спостерігає за ними для викриття прихованих об'єктів;

5) відволікаючі прийоми. Обшук із застосуванням відволікаючих прийомів найчастіше використовується у випадках, коли слідчий заздалегідь володіє інформацією про місця приховання розшукуваних об'єктів, однак при цьому вважає недоцільним розкривати злочинцям свою поінформованість та її джерела;

6) словесна розвідка – полягає у тому, що слідчий під час пошукових дій називає вголос об'єкти, які будуть обшукані наступними. При цьому слідчий має створити враження у обшукуваного, що розшукувані предмети будуть обов'язково знайдені. Таке враження може скластися у зв'язку із ретельністю обшуку, що не рідко призводить до добровільної видачі предметів. Слідчий повинен звертатися не до обшукуваного, а до інших учасників обшуку з певними пропозиціями (наприклад, про необхідність перейти до наступної стадії обшуку, можливість застосування технічних засобів). Використання прийому словесної розвідки дозволяє слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку й обрану позицію³⁰;

7) застосування науково-технічних засобів. Проведення обшуків доцільно поєднувати з використанням пошукової техніки для створення у злочинців враження про марність приховування розшукуваних предметів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що вказані тактичні прийоми не повинні бути ізольованими один від одного, а мають застосовуватися комплексно залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування. Слідчий повинен вміло переходити від одного до іншого, що дозволить проводити обшук більш результативно.

³⁰ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків, 2007. С. 252.

Під час використання тактичних прийомів обшуку слідчий повинен враховувати певні тактичні умови, що дозволять йому проводити слідчу (розшукову) дію наступально та завчасно запобігати протидії з боку підозрюваних та інших зацікавлених осіб. Узагальнення правоохоронної практики дозволяє дійти висновків, що під час проведення обшуків слідчі повинні враховувати певні тактичні умови, до яких можна віднести:

1) підтримання психологічного контакту з обшукуваним. Слідчий повинен підтримувати психологічний контакт, який був встановлений на початку досудового розслідування. Це дозволить запобігти створенню конфліктних ситуацій обшуку та схилити обшукуваного до добровільної видачі розшукуваних предметів;

2) забезпечення зовнішньої охорони об'єкта обшуку. Беручи до уваги, що місця обшуків можуть знаходитися на відкритій місцевості, керівник операції повинен забезпечити зовнішню охорону, до обов'язків якої входить: спостереження за об'єктом обшуку, недопущення виходу будь-кого з об'єкта обшуку, спостереження за поведінкою осіб, які беруть участь в обшуку. Такий захід дозволяє керівнику операції зосередити осіб, які опинилися в районі обшуку, в одному місці під наглядом зовнішньої охорони. З іншого боку, керівник операції може одержувати інформацію про результати спостереження за обстановкою навколо об'єктів, де проводиться обшук, і використовувати її, керуючись тактичними міркуваннями;

3) постійний обмін інформацією між учасниками обшуку про виявлені предмети, способи приховання та прийоми виявлення. Постійний взаємний обмін інформацією під час пошукових заходів дозволяє зорієнтуватися у способах приховання викраденого та найбільш доцільних прийомах обшуку.

3.2. Тактика пред'явлення для впізнання

Пред'явлення для впізнання відіграє важливу роль у розслідуванні злочинів цієї категорії. Як процесуальна дія воно полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності³¹.

Необхідність пред'явлення для впізнання підозрюваних може виникнути у випадках, коли: підозрювані не були раніше відомі потерпілим або свідкам, але спостерігалися ними у зв'язку зі злочинними подіями,

³¹ Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. К., 2001. С. 314.

або видають себе за інших осіб, або не мають документів чи пред'явили документи, які їм не належать; потерпілі або свідки знали раніше пред'явлених підозрюваних, але не можуть повідомити про них будь-яких відомостей, або знаходяться у тяжкому стані, однак не виникає сумнівів в об'єктивності впізнання.

Пред'явлення для впізнання підозрюваних є унікальною слідчою (розшуковою) дією, яка ніколи не дублюється, тому слідчий повинен ретельно підготуватися до її проведення. Узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності дозволяє дійти висновків, що організаційно-підготовчі заходи до проведення впізнання повинні складатися з таких елементів: попередній допит особи, яка впізнає; прийняття рішення про проведення впізнання; визначення місця, часу та способу впізнання; визначення черговості впізнання; створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії; визначення способу фіксації ходу та результатів впізнання; підготовка необхідних науково-технічних засобів; забезпечення безпеки осіб, які беруть участь в даній слідчій дії; залучення спеціалістів або перекладача; підбір об'єктів (статистів), серед яких необхідно провести впізнання; залучення понятих; складання плану проведення впізнання³². Розглянемо більш детально деякі з них.

Пред'явленню для впізнання передують діяльність, спрямована на збирання необхідної інформації, для чого використовуються усі засоби, що є в арсеналі слідчого. До одного з них можна віднести допит про ознаки і властивості об'єкта (злочинця або викраденого ТЗ), який особа раніше спостерігала, та спроможність особи впізнати. Тому допит є обов'язковою умовою впізнання.

Під час допиту потерпілих (свідків) необхідно з'ясувати такі обставини: загальні і характерні ознаки, риси та особливі прикмети зовнішності злочинців; обставини й об'єктивні фактори, за яких об'єкт спостерігався потерпілим чи свідком у зв'язку із учиненими злочинами (тривалість спостереження); наявність та характер зацікавленості свідків у результатах кримінального провадження тощо.

Для гарантування достовірності результатів впізнання необхідно дотримуватися таких правил:

- суб'єкт впізнання повинен бути попередньо допитаним про обставини, за яких він спостерігав об'єкт, та ознаки, за якими він зможе його упізнати;
- об'єкт пред'являється суб'єкту впізнання разом з іншими об'єктами, у кількості не менше 3-х, які не мають різких відмінностей у

³² Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2006. С. 162.

вигляді;

– перед початком впізнання суб'єкту впізнання пропонують зайняти будь-яке місце серед осіб, які пред'являються;

– свідок чи потерпілий перед пред'явленням для впізнання попереджаються про кримінальну відповідальність, передбачену КК України;

– суб'єкт впізнання повинен пояснити, за якими ознаками він упізнав об'єкт;

– про впізнання складається протокол незалежно від його результатів.

Правильно обрана тактика пред'явлення для впізнання обумовлює об'єктивність та якість усієї слідчої дії взагалі. В тих випадках, коли злочинці намагаються зірвати проведення впізнання, чинять активну протидію розслідуванню, зокрема намагаються залякати або підкупити впізнаючого, шантажують чи компрометують його, або погрожують фізичною розправою, необхідно максимально обмежити можливості психологічного впливу на суб'єкта впізнання з їх боку.

З цією метою доцільно застосовувати такі тактичні прийоми:

1) максимальне скорочення часу проведення впізнання. У цьому випадку усі підготовчі дії необхідно проводити таким чином, щоб виключити імовірність випадкової зустрічі свідків зі злочинцями та їх адвокатами, а також з понятими та статистами до початку слідчої дії. Слідчу дію необхідно проводити у прискореному темпі, щоб запобігти психологічному впливу на впізнаючих з боку злочинців (їх захисників). Після виконання усіх підготовчих дій у приміщенні, де проводиться впізнання, запрошують свідка, який стисло пояснює, за якими ознаками і у зв'язку з якою подією впізнає особу, після чого його виводять з цього приміщення. Протокол пред'явлення для впізнання складається, коли впізнаючий і підозрювані знаходяться окремо;

2) спостереження за поведінкою свідків та потерпілих. Трапляються випадки, коли емоційна реакція впізнаючого свідчить про те, що він упізнав злочинця, але заперечує це. Причини такої поведінки можуть бути різними, наприклад побоювання помсти з боку злочинців, які залишилися на свободі, або зацікавлених осіб. Тому спостереження слідчого та наступний допит повинні дозволити встановити причини та способи психологічного впливу на суб'єкта впізнання. У тих випадках, коли впізнаючий каже, що не упізнав злочинця, а спостереження за його поведінкою вказує на протилежне, необхідно заспокоїти потерпілого (свідка), дати йому можливість відчувати підтримку та захист з боку правоохоронних органів та запропонувати ще раз спробувати упізнати злочинця. Але дії слідчого у таких випадках не повинні мати навідний характер;

3) спостереження за поведінкою підозрюваних. Внаслідок такого

спостереження слідчий може помітити за виразом обличчя, жестами та іншими ознаками, що злочинці (їх адвокати) намагаються ускладнити процес впізнання або ж зірвати його взагалі, наприклад намагаються створити загрозливий вигляд, ухилитися від заданої пози тощо. Такі дії з боку злочинців повинні негайно присікатися, оскільки будь-яке зволікання з боку слідчого тягне за собою непередбачувані наслідки. Такою поведінкою злочинці можуть викрити себе, що мають враховувати слідчі і тактично правильно використовувати у подальшому їх допиті;

4) застосування науково-технічних засобів створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки факт впізнання, але й психологічний клімат, у якому воно відбувалось, психологічно впливає на підозрюваних й обвинувачених. Відеозапис ускладнює можливість злочинців негативно впливати на свідків та потерпілих.

Найбільш поширеними об'єктами впізнання є самі ТЗ та різноманітні їх комплектуючі. Так, об'єктами пред'явлення для впізнання можуть виступати ТЗ, що виявлені на місці події, а також різноманітні предмети, викрадені речі, засоби учинення злочину та інші об'єкти, які пов'язані із злочинною подією та мають значення для кримінального провадження.

Порядок підготовки та пред'явлення для впізнання ТЗ здійснюється за такими ж правилами, що і впізнання живих осіб. Відмінність полягає у тому, що замість людини для впізнання пред'являється ТЗ. Відтак, організаційно-підготовчі і тактичні заходи спрощуються, оскільки замість людей слідчий повинен підібрати не менше 3-х однорідних предметів.

Узагальнення наукових поглядів та слідчої практики дозволяє дійти висновків, що пред'явлення для впізнання ТЗ складається з таких етапів:

– після допиту суб'єкта впізнання слідчий видаляє його з робочого кабінету і запрошує понятих та інших учасників даної слідчої дії;

– усім присутнім слідчий повинен роз'яснити їх права та обов'язки, а також мету, завдання та порядок проведення впізнання;

– слідчий, демонструє предмет, що буде пред'явлений для впізнання, і повідомляє ознаки, за якими суб'єкт впізнання може його упізнати;

– слідчий розкладає у вільному порядку в кабінеті предмети або пропонує понятим розмістити їх у будь-якому порядку (ТЗ розміщуються на подвір'ї відділу поліції).

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що слідчий повинен зважено підходити до оцінки результатів даної слідчої (розшукової) дії, висновку про достовірність й об'єктивність впізнання та його доказового значення. Якщо факт впізнання не викликає ніяких сумнівів у вірогідності, але не відповідає або суперечить іншим фактичним даним, що встановлені у

кримінальному провадженні, то діяльність слідчого повинна бути спрямована на виявлення нових доказів і перевірку наявних у кримінальному провадженні з метою усунення протиріч. У разі неможливості дотримання усіх кримінально-процесуальних й організаційно-тактичних умов пред'явлення для впізнання слідчий повинен відмовитись від нього та провести інші слідчі (розшукові) дії.

3.3. Організаційно-тактичні особливості слідчого експерименту у формі перевірки показань на місці

Пред'явлення для впізнання дуже схоже за своєю сутністю зі слідчим експериментом у формі перевірки показань на місці. Перевірка показань на місці, на думку 32 % опитаних слідчих, дозволяє встановити механізм злочину, особливості розподілу злочинних ролей, причини та умови, що сприяють учиненню злочину.

Під перевіркою показань на місці слід розуміти слідчу (розшукову) дію, яка полягає у зіставленні показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому в присутності понятих особою, яка дала показання, з метою перевірки їх достовірності.

Отже, зміст перевірки показань на місці полягає в тому, що слідчий пропонує особі, яка була допитана (свідку, потерпілому, підозрюваному), вказати місце вчинення злочину, розповісти про цю подію, супроводжуючи у певних випадках свою розповідь демонстрацією своїх дій чи дій інших осіб. Потім слідчий зіставляє відомості, одержані під час перевірки, з реальною обстановкою на місці, з одного боку, і з раніше одержаними показаннями та іншими доказами у кримінальному провадженні, з іншого. Особа, показання якої перевіряються, дає їх в присутності понятих, показує, де і що відбувалося³³.

Пізнавальна сутність перевірки показань на місці полягає в тому, що слідчий у результаті проведення цієї дії отримує нову інформацію, яка дає підстави говорити про правдивість або неправдивість показань, що перевіряються. Така інформація з'являється у слідчого в результаті порівняння пояснень допитаної особи з реальною обстановкою на місці.

Перевірка показань на місці характеризується певними ознаками, які притаманні лише вказаній слідчий (розшуковій) дії. До таких ознак можна віднести:

³³ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: учеб. пособие. М.:, 2004. С. 80.

– чітко виражений перевірочний характер (слідча (розшукова) дія призначається для перевірки фактичних даних, що містяться в показаннях підозрюваного, потерпілого чи свідка про пов'язані з певним місцем обставини злочину);

– існування безпосереднього зв'язку між перевіркою показань на місці і допитом, що їй передуює (ця слідча (розшукова) дія не може бути проведена без попереднього допиту, на якому отримується інформація, що потребує перевірки);

– добровільний характер участі особи, показання якої перевіряються, у проведенні цієї слідчої дії;

– безпосередність прибуття з цією особою на місце, про яке вона повідомила у своїх показаннях;

– притаманність власного методу дослідження інформації з метою її перевірки, який дозволяє виявляти і відображати дані, недоступні будь-якому іншому способу одержання доказів – зіставлення показань з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються³⁴.

На підставі аналізу поглядів вчених і працівників слідчих підрозділів можна дійти висновку, що до основних завдань перевірки показань на місці можна віднести такі: перевірка й уточнення раніше отриманих показань; встановлення та усунення протиріч в показаннях підозрюваних; встановлення розподілу злочинних ролей, особливо у складних ситуаціях, коли злочинці намагаються приховати свою участь у злочині; виявлення первинної обстановки на місці події, якщо вона порушена; переконання в існуванні місця, про яке йшлося у показаннях допитуваного; встановлення факту відповідності раніше отриманих показань дійсній обстановці на місцевості; встановлення точного уявлення про механізм учинення злочину; встановлення місця злочину, окремих його епізодів, маршрутів підходу (відходу) з місця події; виявлення слідів злочину та отримання нових доказів у кримінальному провадженні; визначення і встановлення меж поінформованості або необізнаності особи про обставини події злочину; виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали злочину; викриття самообмови; встановлення свідків та інших співучасників злочину; перевірка слідчих та оперативно-розшукових версій тощо.

Однією з умов результативного та ефективного проведення перевірки показань на місці є якісна, ретельна та всебічна підготовка до її проведення. Відсутність організаційно-підготовчих заходів призводить до поверховості та неповноти перевірки. Тому після прийняття рішення про прове-

³⁴ Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2005. С. 7.

дення перевірки показань на місці з участю членів злочинних груп та їх лідерів слідчий повинен провести організаційно-підготовчі заходи.

До виїзду на місце перевірки показань слід:

- визначити мету слідчої дії та факти, що підлягають перевірці;
- за необхідності провести додатковий допит із складанням схем розташування об'єктів на місці події для уточнення або деталізації показань про обстановку на місці події, маршрутів та інших орієнтирів;

- попередньо ознайомитися з місцем проведення перевірки показань на місці; у випадках, коли під час проведення огляду обстановка місця події була зафіксована неповно, слідчому необхідно провести повторний або додатковий огляд та перевірити зміни, які зазнала обстановка місця події;

- визначити місце, час, черговість та умови проведення перевірки показань на місці, оскільки через невстановлення усіх співучасників злочинів можливою є розшифровка деяких членів групи, які сприяють слідству, що може призвести до негативних наслідків (виток інформації, фізична ліквідація);

- визначити конкретний склад учасників слідчої (розшукової) дії і функції кожного з них та обсяг інформації, яку можна надати цим учасникам;

- підготувати необхідні науково-технічні й допоміжні засоби, транспорт;

- скласти план проведення перевірки показань на місці; планування доцільно здійснювати за етапами: виїзд, шляхи проходження, прибуття, підготовчі заходи на місці, безпосереднє проведення слідчої дії, повернення; окремі етапи повинні супроводжуватися маршрутними й іншими схемами.

На місці проведення перевірки показань:

- оглянути місце дослідницьких дій, організувати охорону місця проведення перевірки показань та гарантувати безпеку його учасникам;

- зафіксувати обстановку, в якій буде відбуватися перевірка показань;

- провести інструктивну нараду серед учасників слідчої (розшукової) дії;

- визначити способи зв'язку між учасниками перевірки показань на місці;

- визначити вихідну точку, з якої буде розпочинатися перевірка показань, та напрямки і порядок пересування.

Закінчивши організаційно-підготовчі заходи та прибувши разом з учасниками на місце, з якого намічено почати перевірку показань, слідчий пропонує особі, чиї показання перевіряються, вказати маршрут до місця події, після чого усі учасники розпочинають рух за вказаним цією особою напрямом.

Вибір тактики перевірки показань на місці залежить здебільшого від оперативної інформації, наданої слідчому, що дозволяє попередньо зорієнтувати слідчого на характер слідчої (розшукової) дії та особу, чий показання будуть перевірятися. Багато у чому, на нашу думку, ефективність проведення перевірки показань на місці та досягнення її позитивних результатів залежить від тактично правильного та вмілого її проведення з використанням різноманітних тактичних прийомів.

Так, під час проведення перевірки показань на місці необхідно використовувати такі тактичні прийоми:

1) надання повної ініціативи особі, чий показання перевіряються. Особа, чий показання перевіряються, повинна рухатися попереду усієї групи учасників слідчої дії та самостійно вказувати на шлях слідування, звертаючи увагу на орієнтири місцевості та місця, які пов'язані з обставинами досліджуваної події. Слідчий повинен ретельно спостерігати за тим, щоб дії допитаної особи були самостійними, а підказування та навідні питання з боку інших учасників слідчої дії – повністю виключеними. У разі якщо перевірка показань на місці здійснюється на ТЗ, то особа, чий показання перевіряються, повинна знаходитися на передньому сидінні поряд із водієм як на найбільш зручному місці для орієнтування на місцевості. У разі, якщо особу супроводжує конвой, то вони розташовуються на задньому сидінні;

2) поєднання показу та розповіді під час виходу на місце. Показання підозрюваного повинні викладатися у формі вільної розповіді та випереджати показ об'єктів. При цьому неприпустимо давати пояснення про увесь хід дослідження по завершенню даної слідчої дії. За необхідності слідчий може зупинити особу, задавати уточнюючі або деталізуючі запитання з метою отримання більш повних та ґрунтовних пояснень за тих чи інших обставин. Під час проведення перевірки показань на місці необхідно ретельно спостерігати за тим, щоб дії осіб, чий показання перевіряються, були самостійними, а підказування та навідні питання з боку інших учасників були виключеними. Поєднання показу та розповіді дозволяє отримати об'єктивні показання та довести причетність конкретних осіб до злочинної діяльності;

3) проведення перевірки показань з кожним підозрюваним окремо. У тих випадках, коли кілька підозрюваних висловили бажання вказати одне й теж місце та шляхи підходу (відходу) до нього, слідчий повинен виїхати на місце з кожною особою окремо;

4) дача пояснень особою, чий показання перевіряються, з упередженням. Дача показань з упередженням є важливим тактичним прийомом, що характерний для перевірки показань на місці. Під час наближення до

місця перевірки показань слідчий повинен заздалегідь уточнювати у підозрюваного відомості про об'єкти, їх стан, положення та взаємне розташування, порівнюючи їх із реальною обстановкою. Такий прийом дозволяє слідчому переконатися в поінформованості та повній злочинній обізнаності осіб, чий показання перевіряються, з обстановкою місця події та дрібними деталями, дізнатися про які від третіх осіб неможливо;

5) поєднання перевірки показань на місці з дослідженням місць або предметів. Найбільш розповсюдженою помилкою слідчих під час виходу на місце є обмеження особи, чий показання перевіряються, тільки показом та розповіддю, без проведення огляду вказаних нею місць або об'єктів. Це призводить до того, що слідчий не виявляє, а втрачає докази, що підтверджують правдивість показань підозрюваних (обвинувачених) та мають важливе значення для встановлення істини у кримінальному провадженні.

До таких об'єктів можна віднести речі, залишені злочинцями на місці події, знаряддя злочину, викрадені предмети й цінності, різноманітні сліди, що залишилися невиявленими під час огляду місця події, та ін. Такі об'єкти повинні бути ретельно досліджені та вилучені слідчим. Характер пошукових заходів, різноманітність науково-технічних засобів пошуку залежать від характеру та специфіки об'єктів пошуку. Необхідно зазначити, що під час огляду певних місць або предметів слідчий отримує нові докази та інформацію, на підставі якої можна проаналізувати показання підозрюваних, порівнюючи їх з реальною обстановкою на місці. При цьому необхідно враховувати результати раніше проведених слідчих дій;

б) зіставлення показань, одержаних під час допиту, з реальною обстановкою місця події. Перевірка показань на місці дозволяє слідчому особисто сприймати не тільки місце події, а й дії особи, чий показання перевіряються. Важливим прийомом є співставлення показань з реальною обстановкою, що дозволяє дійти висновків про причетність конкретних осіб до злочинної діяльності, встановити причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. Слідчий повинен надати можливість особі, чий показання перевіряються, пояснити причини розбіжностей між показаннями та реальною обстановкою місця події;

7) спостереження за поведінкою осіб, чий показання перевіряються. Під час проведення слідчої (розшукової) дії слідчий (або оперативний працівник за його дорученням) повинен безперервно спостерігати за психофізіологічним станом, поведінкою й діями осіб, чий показання перевіряються, що можуть свідчити про ступінь впевненості у демонстрації тих чи інших обставин. Дані, отримані під час спостереження, мають

виключно орієнтуючий характер і дозволяють слідчому коригувати висунуті слідчі версії, своєчасно вжити заходів щодо запобігання втечі осіб, які перевіряються, з-під варти, знищити сліди злочину, передати доказову інформацію іншим співучасникам, які залишилися поза зором правоохоронних органів, тощо;

8) забезпечення безпеки осіб, чії показання перевіряються. Для забезпечення безпеки учасників слідчої (розшукової) дії слідчий повинен за затриманими підозрюваними, чії показання перевіряються, встановити негласне спостереження, контроль та охорону.

У зв'язку з цим слідчому необхідно залучати оперативні підрозділи для організації та проведення охоронних заходів (зокрема, виставлення оточення, застосування службово-розшукових собак) для запобігання озброєного нападу на учасників слідчої (розшукової) дії з метою насильницького їх визволення або створення умов для втечі. Оперативне супроводження повинне починатися ще до виїзду на місце перевірки показань, відразу ж після прийняття слідчим відповідного рішення. При цьому необхідно зберігати конспіративність даного заходу, забезпечити таємницю інформації про час та маршрути виїзду. У деяких випадках необхідно передавати дезінформацію для того, щоб забезпечити результативність слідчої дії та безпеку його учасників. У разі встановлення під час перевірки показань на місці свідків, потерпілих або інших співучасників злочину слідчий повинен невідкладно їх опитати, а повідомлені ними відомості врахувати при подальшому проведенні слідчої (розшукової) дії. Якщо підозрювані вказують на нові ділянки місцевості, де знаходяться ті чи інші сліди злочину, про які вони раніше не повідомляли, необхідно перервати проведення перевірки показань на місці і провести з тим же складом огляд нових місць та виявлених об'єктів, а потім поновити проведення перевірки.

Перевірку показань на місці можна вважати закінченою, якщо на усі питання, що впливають з події злочину, одержано повну інформацію (зокрема, про механізм учинення злочину, розподіл злочинних ролей, встановлено поінформованість підозрюваного про подію злочину).

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що усі перелічені тактичні прийоми повинні застосовуватися слідчим комплексно. Дане положення підтверджується й слідчою практикою. Зокрема, результати анкетування працівників слідчих підрозділів дозволили дійти висновку, що 71% респондентів застосовує при проведенні перевірки показань на місці тактичні прийоми в комплексі; 29% опитаних пов'язують труднощі у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії з відсутністю типових систем тактичних прийомів перевірки показань на місці.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. *Які тактичні прийоми найчастіше використовуються під час проведення обшуків в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?*
2. *Назвіть основні тактичні умови, які повинні врахувати слідчі під час проведення обшуків в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?*
3. *Коли може виникнути необхідність пред'явлення для впізнання підозрюваних в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?*
4. *З яких елементів повинні складатися організаційно-підготовчі заходи до проведення впізнання в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?*
5. *Яких правил слід дотримуватися для гарантування достовірності результатів впізнання в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?*
6. *Які тактичні прийоми доцільно застосовувати під час пред'явлення для впізнання в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?*
7. *З яких етапів складається пред'явлення для впізнання транспортного засобу?*
8. *Які організаційно-підготовчі заходи повинен провести слідчий на місці перевірки показань в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?*
9. *Які тактичні прийоми доцільно використовувати під час проведення перевірки показань на місці в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?*
10. *Коли можна вважати закінченою перевірку показань на місці в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?*
11. *Змодельуйте слідчу ситуацію про затримання ОГ, троє членів якої затримані за вчинення незаконного заволодіння автомобілем на парковці біля супермаркету, виходячи з якої: а) визначте тактику проведення обшуків за місцем проживання та іншого володіння, організаційно-тактичні заходи проведення слідчого експерименту та пред'явлення особи для впізнання; б) складіть протокол обшуку (див. зразок бланку протоколу обшуку у Додатку В); в) складіть протокол пред'явлення особи для впізнання (див. зразок бланку протоколу пред'явлення особи для впізнання у Додатку Г); г) складіть протокол слідчого експерименту (див. зразок бланку протоколу слідчого експерименту у Додатку Д).*

Список рекомендованої літератури:

1. Агафонов В.В. Криминалистика: пособие для сдачи экзамена / В.В. Агафонов, А.Г. Филиппов. 5-е изд., испр. М.: Юрайт-Издат, 2006. 224 с.
2. Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: учеб. пособие. М.: Книжный мир, 2004.
3. Дулов А.В. Судебная психология. 2-е изд., исправл. и доп. Минск: Вышэйш. школа, 1975. 464 с.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-вересень 2016 року // Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820.
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2015 року // Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&_c=fo.
6. Єфімов М.М. Методика розслідування хуліганства: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2015. 216 с.
7. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства: навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 148 с.
8. Жулев В.И. Расследование дел об угонах и кражах автотранспорта: учебное пособие / В.И. Жулев, В.Г. Баяхчев. М.: НИИ МВД РФ, 1993.
9. Карабанов Д.О. Сучасні тенденції у протидії незаконному заволодінню транспортними засобами. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=565.
10. Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве: монография. Харьков: Издатель ФЛП Вапнярчук Н.Н., 2007. 192 с.
11. Криминалистика: учеб. / отв. ред. Н.П. Яблоков, 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 1999. 718 с.
12. Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
13. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III / сайт Верховної Ради України. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua:80-0/pls/zweb/webprok4_1?id=&pf3511=15041.
14. Кульмашев Ф.Х. Расследование угонов автотранспортных средств: учеб. пособие. Волгоград: ВСИШ МВД СССР, 1987. 36 с.
15. Лютий В.В. Окремі аспекти встановлення осіб, які вчиняють незаконні заволодіння автотранспортом: метод. реком. / кол. авторів: М.М. Єфі-

мов, В.М. Ковбаса, Я.М. Ковч., В.В. Лютий, М.А. Очеретяний, О.Л. Христов. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015.

16. Мишуточкин А.Л. Особенности допроса подозреваемого при расследовании краж автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами // Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики: межвузовский сборник научных трудов. Омск: Изд-во Ом. акад. МВД России, 2004, Вып. 3. С. 167-171.

17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., перероб. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юрид. думка, 2007. 1184 с.

18. Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х., 2005. 20 с.

19. Патрелюк Д.А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Донецьк, 2014. 250 с.

20. Про негайне роззброєння незаконних збройних формувань в Україні: Постанова ВРУ від 01.04.2014 № 1174-VII / Офіційний Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1174-18>.

21. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду N 18 від 19.12.2008 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05>.

22. Стан та структура злочинності в Україні 2005-20.11.2012 / Офіційний сайт МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/788953>.

23. Христов О.Л. Види та особливості огляду під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом / О.Л. Христов, М.Ю. Комель // Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Братислава, Словацька Республіка, 27-28 лист. 2015 р.). Братислава: Пан'європейська висока школа, 2015. С. 289-293.

24. Христов О.Л. Оперативно-розшукова характеристика незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством // Право і суспільство. 2008. № 6. С. 104-110.

25. Христов О.Л. Способи вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 листопада 2013 р.). Одеса: ОДУВС, 2013. С. 207-208.

26. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2006. 308 с., іл.

27. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

28. Чаплинський К.О., Ковбаса В.М., Чаплинська Ю.А. Теорія і практика організаційно-тактичного забезпечення розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених злочинними угрупованнями: монограф. / Чаплинський Костянтин Олександрович, Ковбаса Володимир Миколайович, Чаплинська Юлія Анатоліївна. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 165 с.

29. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків, 2007. 432 с.

30. Шурухнов Н.Г. Криміналістика: учебник. 2-е изд., исправл. и доп. М.: Эксмо, 2008. 720 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ місця події

Місто (сел.) _____ «__» _____ 20__ року

Огляд почато о “__” год. “__” хв.

Огляд закінчено о “__” год. “__” хв.

(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)
на підставі _____

(вказується ухвала слідчого судді, якщо проводиться огляд житла чи іншого володіння особи; якщо огляд місця події проводиться до початку кримінального провадження, вказуються відомості про заяву чи повідомлення про подію)

відповідно до ст. 104, 105, 106, 234, 237, 223 КПК України:

В присутності понятих:

1) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

2) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

яким відповідно до ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.

За участю потерпілого:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому відповідно до ч. 1, 2 ст. 56, ст. 57 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю підозрюваного:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому відповідно до ч. 3, 5, 6, 7 ст. 42 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю захисника:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ст. 46, 47 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю представника:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому відповідно до ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю спеціаліста:

(прізвище, ім'я, по батькові)
якому відповідно до ч.ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.

За участю власника (користувача) приміщення чи іншого володіння особи _____

(прізвище ім'я, по батькові, адреса)

Перед початком огляду зазначеним вище особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при всіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

Проведеним оглядом встановлено: _____

(вказується адреса житла чи іншого володіння особи)

Протокол прочитаний, записано _____

(зауваження учасників огляду)

Учасники:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Огляд провів:

_____ (слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Додаток Б

**ПРОТОКОЛ
допиту потерпілого**

Місто (сел.) _____ « ___ » _____ 20 ___ року

Допит розпочато о « ___ » год. « ___ » хв.

Допит закінчено о « ___ » год. « ___ » хв.

_____ (слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)
розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № _____ від « ___ » _____ 20 ___ року, у приміщенні _____ в присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:

_____ (їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____

_____ (характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

_____ з дотриманням вимог статей 55, 56, 95, 104, 106, 223, 224 КПК України, допитав як потерпілого:

1. Прізвище, ім'я та по батькові _____

2. Дата та місце народження _____

3. Національність _____

4. Громадянство _____

5. Освіта _____

6. Місце роботи (навчання) _____

7. Рід заняття та посада _____

8. Місце проживання (реєстрації) _____

9. Судимість _____

10. Чи є депутатом (якої Ради) _____

11. Відомості про паспорт або інший документ, що засвідчує особу _____

Потерпілому роз'яснено, що його викликано для дачі показань у кримінальному провадженні _____

(вказати, у зв'язку з чим та в якому провадженні він допитується)

Потерпілому _____ роз'яснено зміст ст. 63
(П.І.Б.)

Конституції України про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом

_____ (підпис)

Потерпілому _____ роз'яснено зміст ст. 18 КПК України
(П.І.Б.)

про свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї

_____ (підпис)

Потерпілому _____ роз'яснено порядок проведення
(П.І.Б.)

допиту, його права, передбачені ст. 56 КПК України, та обов'язки, передбачені ст. 57 КПК України

_____ (підпис)

Потерпілого _____ попереджено про кримінальну
(П.І.Б.)

відповідальність, передбачену ст. 384 КК України «Завідомо неправдиве показання»)

_____ (підпис)

Ознайомившись із своїми правами, потерпілий заявив, що бажає давати показання _____ мовою та викладати їх _____
(вказати мову) (під запис або власноручно)

Послуг перекладача _____
(потребує, не потребує)

Потерпілий: _____
(прізвище, ініціали, підпис потерпілого)

(надання письмового протоколу, перегляд або прослуховування носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

Після ознайомлення з текстом протоколу допиту від учасників процесуальної дії клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень

_____.
(не надходили; якщо надійшли, вказати, що саме)

Потерпілий _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

_____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Допитав:

(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Від підписання протоколу допиту відмовляюсь у зв'язку з

(вказати причини такої відмови з боку потерпілого або іншого учасника процесуальної дії)

Потерпілий _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Представник _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті (у разі відсутності представника (захисника) потерпілого):

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Додаток В

ПРОТОКОЛ ОБШУКУ

Місто (сел.) _____ «__» _____ 20__ року

(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)
розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № _____ від «__» _____ 20__ року
на підставі ухвали слідчого судді _____
(реквізити ухвали)
від «__» _____ 20__ року, в період з «__» год. «__» хв. до «__» год. «__» хв.

За участю потерпілого:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому відповідно до ч. 1, 2 ст. 56, ст. 57 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю підозрюваного:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому відповідно до ч. 3, 5, 6, 7 ст. 42 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю захисника:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому відповідно до ст. 46, 47 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю _____ представника _____ :

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому відповідно до ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю спеціаліста:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому відповідно до ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участю інших осіб:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
яким згідно зі _____ КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки

У присутності понять:

1) _____

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

2) _____

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

яким згідно зі ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.

Особам, які беруть участь у проведенні обшуку, роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

Пред'явив гр-ну (ці) _____

(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка обшукується, або особи

_____ яка займає приміщення, що обшукується)

ухвалу слідчого судді про проведення обшуку.

Копію ухвали слідчого судді про проведення обшуку отримав

_____ (прізвище, підпис особи, яка володіє житлом чи іншим володінням
або іншої присутньої особи)

Запропонував видати зазначені в ухвалі

_____ (предмети, документи, цінності або вказати місце, де переховується злочинець)
на що _____ заявив(ла) _____
_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

У зв'язку з відмовою (частковим виданням) того, що вимагається, до-
тримуючись вимог ст. 223, 233, 234, 236 КПК України, провів обшук

_____ (де, у кого, за якою адресою)

У ході проведення обшуку виявлено:

Під час обшуку приміщення _____

(де, у кого, за якою адресою)

був проведений обшук особи гр-на (ки) _____

(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка обшукується)

У присутності понятих (якщо залучаються інші поняті, зокрема тієї ж
статі що й обшукуваний чи обшукувана):

Особливості встановлення осіб, які вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами

1) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

2) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

(обшук проводиться понятими тієї ж статі)

З метою проведення обшуку гр-на (-ки) _____
(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка
обшукується)

був (була) залучений (а) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, займана посада особи, яка про-
водить обшук, який проводиться особою тієї ж статі)

у якого (ї) під час обшуку було виявлено: _____
(предмети, документи, цінності та ін.)

Під час обшуку приміщення було виявлено: _____
(предмети, документи, цінності, розшукуваний злочинець та ін.)

Виявлені _____ пред'явлені понятим і
(предмети, документи, цінності та ін.)
іншим учасникам присутнім при обшуку.

Від _____ надійшли такі пропозиції
(прізвище, ім'я, по батькові)
та зауваження _____

Перераховане в протоколі обшуку _____

(вилучено, опечатано, залишено на зберігання,
якщо вилучено, то куди відправлено для зберігання)

Протокол прочитаний вголос _____
(зауваження учасників обшуку і понять)

Особа, яка обшукувалась _____
(прізвище, ім'я, по батькові, підпис)

Поняті присутні при обшуку особи:

1) _____
(прізвище, підпис)

2) _____
(прізвище, підпис)

Особа, в приміщенні якої проводився обшук:

(прізвище, ім'я, по батькові, підпис)

Поняті, присутні при обшуку приміщення:

1) _____
(прізвище, підпис)

2) _____
(прізвище, підпис)

Учасники обшуку:

(прізвище, підпис)

(прізвище, підпис)

(прізвище, підпис)

(прізвище, підпис)

(прізвище, підпис)

Обшук провів _____
(прізвище, посада, звання, підпис)

Один примірник протоколу обшуку отримав _____
(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка обшукується,

або особи яка займає приміщення, що обшукується, підпис)

ПРОТОКОЛ
пред'явлення особи для впізнання

Місто (сел.) _____ «__» _____ 20__ року

Впізнання почато о “__” год. “__” хв.

Впізнання закінчено о “__” год. “__” хв.

_____,
(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)
розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного ре-
єстру досудових розслідувань за № _____ від «__» _____ 20__
року, у _____ приміщенні

_____ при _____
освітленні з дотриманням вимог ст. 40, 104, 223, 228, 231 КПК України в
присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх
обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної
дії: _____

_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації,
умови та порядок їх використання:

(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

_____ у присутності понятих:

1) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)

2) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)

яким відповідно до ст. 11,13,15, 66, 223 КПК України роз'яснені їхні права і
обов'язки, провів пред'явлення для впізнання таких осіб:

1.

(прізвище, ім'я, по батькові, вік, зовнішній вигляд і прикмети)

2.

3.

4.

Перед пред'явленням особи для впізнання у свідка (*потерпілого*) _____ попередньо з'ясовано, чи може він впізнати особу, опитано про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу.

На запитання слідчого свідок (*потерпілий*) _____
відповів: _____

_____ (підпис)

У відсутності особи, що впізнає, понятим було роз'яснено, що гр-н (ка)

(обставини, які викликали необхідність пред'явлення для впізнання та засіб, яким здійснювалось впізнання – за візуальним спостереженням або поза візуальним спостереженням)

Після цього слідчим особі, яка пред'являється для впізнання, у відсутності особи, що впізнає, було запропоновано зайняти будь-яке місце серед

інших осіб, в числі яких вона пред'являється для впізнання, і вона обрала місце

(вказати місце ліворуч-праворуч: першим, посередині, другим, третім і т.д., крайнім праворуч)

Таким чином, особи, які пред'являються для впізнання, були розміщені в такому порядку зліва направо:

1.

2.

3.

4.

Після цього в кімнату для впізнання була запрошена особа, що впізнає. Свідок попереджений про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань за ст. 385 КК України і (*потерпілий*) за дачу завідомо неправдивих показань за ст. 384 КК України. _____

(підпис)

На запитання, чи впізнає він (вона) серед пред'явлених йому осіб

свідок, потерпілий _____

заявив,

що _____

Ознаки (чи їх сукупність), за якими особа впізнала особу

З протоколом ознайомлені: _____

(спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії; прізвище, ініціали, підпис)

Особа, яка впізнавала _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Особи, які пред'являлися для впізнання:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
3. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Впізнана особа _____
/ _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Впізнання провів:

_____ (слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

**ПРОТОКОЛ
слідчого експерименту**

Місто _____ « ____ » _____ 20 ____ року

Розпочато о « ____ » год. « ____ » хв.

Закінчено о « ____ » год. « ____ » хв.

_____ (слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)

розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № _____ від « ____ » _____ 20 ____ року у (на) _____

_____ (місце проведення слідчого експерименту, погодні умови, освітлення)

За участю потерпілого:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ч. 1, 2 ст. 56. ст. 57 КПК України роз'яснені його права і обов'язки. Потерпілий попереджений про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань за ст. 384 КК України.

_____ (_____) (підпис) (прізвище)

За участю підозрюваного:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ч. 3, 4, 5, 6, 7 ст. 42 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

_____ (_____) (підпис) (прізвище)

За участю захисника:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ст. 46, 47 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

_____ (_____) (підпис) (прізвище)

За участю _____ представника _____ :

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ч. 5 ст. 44; ч. 4 ст. 58; ч. 2 ст. 59 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

_____ (_____) (підпис) (прізвище)

За участю свідка:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому відповідно до ст. 66, 67 КПК України роз'яснені його права і обов'язки. Свідка попереджено про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань за ст. 385 КК України і за дачу завідомо неправдивих пока-

зань за ст. 384 КК України.

_____ (_____) (підпис) (прізвище)

За участю спеціаліста:

_____ (посада, прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
яким відповідно до ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз'яснені їхні права і
обов'язки

_____ (_____) (підпис) (прізвище)

За участю інших осіб:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
яким відповідно до ст. _____ КПК України роз'яснені їхні права
і обов'язки

_____ (_____) (підпис) (прізвище)

У присутності понять:

1) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, підпис)

2) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, підпис)

яким відповідно до ст. 11,13,15, 223 КПК України роз'яснені їхні права і
обов'язки

Особам, які беруть участь у проведенні слідчого експерименту заздалегідь
повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок
їх використання: _____

_____ (характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації,
які застосовуються при проведенні слідчого експерименту, підписи осіб)

_____ (про проведення слідчого експерименту із застосуванням безперервного відеозапису)

а також роз'яснено про вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не
розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Пред'явив гр-ну (ці) _____

_____ (прізвище, ім'я, по батькові особи, яка займає приміщення,
в якому проводиться слідчий експеримент)

ухвалу слідчого судді про проведення слідчого експерименту.

Копію ухвали слідчого судді про проведення слідчого експерименту отримав _____

_____ (прізвище, підпис особи, яка володіє житлом чи іншим володінням
або іншої присутньої особи)

з дотриманням вимог ст. 104, 223, 240 КПК України, провів слідчий експе-

римент, з метою перевірки і уточнення відомостей:

Слідчим експериментом встановлено:

Під час слідчого експерименту було:

(складено плани і схеми; виготовлено графічні зображення, відбитки та зліпки)

які додаються до протоколу.

Складені плани і схеми; виготовлені графічні зображення, відбитки та зліпки

пред'явлені понятим і іншим особам присутнім на слідчому експерименті.

З протоколом ознайомлені:

(спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії;
прізвище, ініціали, підпис)

Учасники:

1. _____ / _____ /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

2. _____ / _____ /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ / _____ /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

2. _____ / _____ /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Слідчий експеримент провів:

(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Навчальне видання

Христов Олександр Леонідович
Христова Юлія Вікторівна
Літун Олег Олегович

**ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСІБ,
ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННІ ЗАВОЛОДІННЯ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ**

Навчальний посібник

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактор *Н.Ю. Веріго*

Підп. до друку 12.09.2017 р. Формат 60x84/16. Друк – RISO.
Гарнітура – Times. Умов.-друк. арк. 4,75. Обл.-вид. арк. 5,00-. Тираж – 100 прим.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи та ДДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДП № 164-р від 07.08.2013